

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

fortid
i
skrift

Landsarkivet for Nørrejylland

*fortid
i
skrift*

VEJLEDNING TIL ARKIVETS Udstilling

ved

Paul G. Ørberg

Udstillingens nr. 34, som hører hjemme i Randers rådstuearkiv, er en protokol fra 1609. Første halvdel, som der vises 2 sider af i montre 3, rummer en afskrift af Christopher af Bayerns stadsret fra 1443. Andel halvdel indeholder Randers bys vilkår og artikler, en bylov ganske på linje med Varde købstads videbrev fra 1631 (nr. 62). På det rigt ornamenterede titelblad ses til venstre den tykke snor, som siderne er gennemdraget og forseglet med.

Landets Brev for nøden Och fri vilge Widtagne Wilkor.

De Artikelke. Som den gæng-
sle Manige Borgerkaft. Aff god betenk.
paa nogen Aemindelig. Borgerstefne
kaffner Widtagne. Oc sig vndergiftne
ædtkid at vii gode. Deres kordit gaffne.
Gud tila Eere. di fromme. oc rettsindige fik
bæstemyndig. Di onde oc hæftarige fik
Disciplin oc straf. De menig-
heden fik rætt or daffu 7:

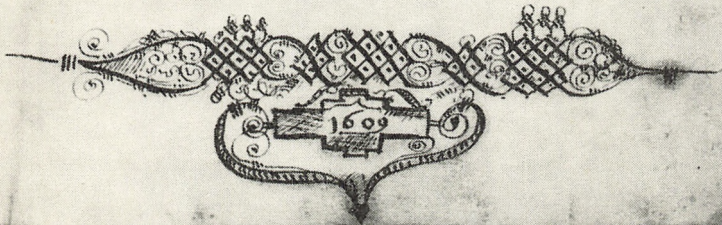
RECESEN. 56. Cap.

Borgemeestere oc Raadmed. vdi siuer
Kiøbsted. Skall vere forpligtige att gælde
god stik oc politij.

Recis. 46. Lapitte.

Siad wide nogen byes. almuic. paa
legger. Om tyensvætte oc farff. Det
man er. En grande Eere. til. Kild kaste.

INDHOLD

Bordmontrer

Side 6:	Kirke og skole	nr. 1–15
» 11:	Bonde og herremand	» 16–26
» 16:	Købstaden	» 27–37
» 21:	Lov og ret	» 38–43
» 25:	St. St. Blicher og Ambrosius Stub	» 44–47

Vægmontrer

Side 28:	Bonde	nr. 48–56
» 31:	Adelsmand	» 57–61
» 34:	Borger	» 62–74
» 38:	Præst og lærer	» 75–84
» 40:	Glimt fra danmarkshistorien	» 85–101

ET LANDSARKIV kan ikke fremlægge dokumenter af skelsættende betydning i rigets historie som håndfæstninger og grundlove, traktater med fremmede lande osv. De må søges i Rigsarkivet, som rummer den centrale styrelses arkiver.

Men når det drejer sig om arkivalier, der kaster lys over folkets liv og færden i de sidste 4-500 år, er der i landsarkiverne et righoldigt og mangeartet stof at øse af. De hundredtusinder af beskrevne blade på arkivets reoler giver os mulighed for at besøge både landsby og købstad, vi får lov at kikke indenfor i bondens gård og adelsmandens herresæde, i købmandsgård og værksteder, i præstegård og skolestue. Vi kan følge de gamle på ting- og rettersted eller være mellem fattiglemmer og tugthusfanger. I gode og dårlige tider – pest- og ufredsår – kan vi møde vore forfædre.

Her ligger nemlig præstens bøger, også provstens og biskoppens. Her ligger herredsfogders og landsdommers dokumenter, herremandens skifte- og fæsteprotokoller og arkivalier fra byfogder, borgmestre og rådmænd. Og endnu meget mere.

Hensigten med Landsarkivets udstilling er at vise prøver på dette store stof, både karakteristiske eksempler og mere særprægede og kuriøse. Med kataloget i hånd skulle vanskelighederne med hensyn til skrift og forskellige historiske begreber i nogen måde kunne overvindes, og det er Landsarkivets håb, at en gennemgang af udstillingen vil give den besøgende et fængslende billede af fortidens samfund.

Kirke og skole

Kirken har meget langt tilbage været et centrum i sognets liv, og præsten har været en betydningsfuld lokal embedsmand, som bl. a. førte folk i mandtal i sine kirkebøger. Den dag i dag er det på grundlag af kirkebøgerne, der udstedes personattester i Danmark, og når det drejer sig om slægtshistoriske studier, er kirkebøgerne det vigtigste materiale. De er derfor også de mest benyttede arkivalier på Landsarkivets læsesal.

Kirke og skole var fra gammel tid nært forbundet. Det gælder de ældgamle »lærde« skoler, som ofte ligefrem hedder katedralskoler, og det gælder også folkeskolen, både de mere spredte skoler i 1700-tallet og den ensartede folkeskole, som blev resultatet af anordningen af 1814 om almueskolevæsenet. Bl. a. var sognepræsten »født« formand for skolekommissionen, og ofte var det også præster, der fra slutningen af 1700-tallet påtog sig arbejdet med at uddanne de nye lærere på seminarier. Præsten havde iøvrigt selv haft med praktisk undervisning at gøre, siden konfirmationen blev indført i 1736.

I de gejstlige arkiver – præste-, provste-, bisparkiver – og skolearkiver af forskellig slags gemmer der sig et stort og broget stof, som er uundværligt for slægtshistorikeren, men som også i rigt mål kaster lys over svundne tiders levevilkår.

MONTRE I

1. *Nordby (Fanø) kirkebog 1611–1762* (Nordby præstearkiv). Først 1645–46 fik præsterne ved kongeligt påbud pligt til at føre kirkebøger (se også nr. 7), men nogle præster var dog begyndt før, tidligst i Sønderjylland. Nordby kirkebog er Nørrejylland's ældste. Det er dog ikke den originale bog, der er bevaret, men en afskrift fra ca. 1669. Kun fra et fåtal af sogne er der bevaret kirkebøger helt tilbage til 1646.
2. *Sdr. Omme kirkebog 1685–1766* (Sdr. Omme præstearkiv). Kirkebogen er fra den tid (indtil 1812), hvor præsterne kunne indrette kirkebøgerne nogenlunde, som de fandt for godt. I dette tilfælde har præsten åbenbart villet have en kirkebog, som han kunne tage med sig som en slags »lommebog«. I vægmontrerne nr. 77 og 78 er vist fotokopier af nyere kirkebøger. Nr. 77 viser en kirkebog efter nyordningen i 1812, som bl. a. medførte, at kirkebøgerne nu blev ført i to eksemplarer. Her er vist kon-

traministerialbogen for Hoven sogn 1856. Som nr. 6 i rækken er indført Jens Christian Christensen, bedre kendt som I. C. Christensen, ledende venstrepolitiker og konsejlspræsident.

Den sidste egentlige forbedring af kirkebøgerne fandt sted i 1891. Her vises Århus Vor Frue sogns kirkebog 1903, hvor som nr. 81 er indført den senere socialdemokratiske statsminister Hans Hedtoft.

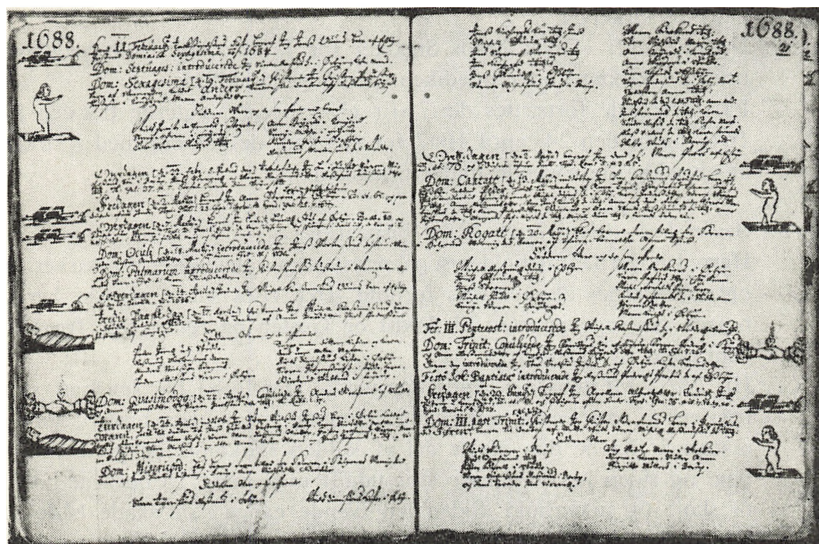
3. Ribe domsogns kirkebog 1623–1700 (Ribe domsogns præstearkiv).

Denne bog er Nørrejylland's ældste originale kirkebog. Den er påbegyndt af sognepræst Søren Andersen Vedel, søn af den kendte historiker Anders Sørensen Vedel, og indeholder kun fortegnelser over de døbte.

I nogle tilfælde finder man i kirkebøgerne oplysninger af særlig historisk eller kulturhistorisk interesse. Her er under nr. 35 indført i parentes (understreget): *der Kejsersens folck haffde indtaget Byen.* Der er tale om den tyske kejsers tropper, som under Wallensteins kommando besatte hele Nørrejylland under Kejserkrigen 1625–29.

4–5. Helgenæs kirkebøger 1642–1680 og 1680–1750 (Helgenæs præstearkiv).

De forskellige notater om døbte («kristnede»), viede («copulerede»), begravede osv. er – som det i ældre tid oftest var tilfældet – indført

5. Helgenæs kirkebog 1680–1750.

imellem hverandre, men præsten på Helgenæs har skabt og hans eftermand videreudviklet et system af symboler, som letter overskueligheden.

Konen med hænderne i siden er en »kirkegangskone« (jfr. teksten til nr. 6). Træet symboliserer dåben, alterkalken en berettelse, dvs. en sygs altergang. I den nyere bog angiver svøbelsesbarnet en piges dåb, det knælende barn en drengs dåb.

6. *Kirkeritualet 1685.*

Christian V's kirkeritual gav regler for alle kirkens forhold og har delvis stadig gyldighed.

Endnu i vort århundrede har det været praktiseret at lade barselskvinder »indlede« (introducere) i kirken ved en lille ceremoni, når de første gang efter en barnefødsel kom i kirke (»kirkegangskone«).

7. *Kolding Sct. Nicolai kirkes regnskabsbog 1617–50*

(Kolding kirkeinspektions arkiv).

Det samme kongebrev fra 1646, som påbød kirkebøger indført i Jylland, indeholdt også bestemmelser, der skulle forhindre den uorden, at folk sov i kirken under prædikenen.

Øverst på højre side i regnskabsbogen står der under den 17. oktober 1646: »Leverede Chresten Bogbinder til en bog, som sognepræsten skal bruge efter Høje Øvrigheds befaling . . .«. Der menes den nyindførte kirkebog.

Nederst står: »Givet Mads Snedker for 1 lang stok, som vægteren bruger i kirken under prædiken, pendinge 6 skilling.«

På næste side fortsættes der: »Er givet begge vægterne fra den [?] 1646 og til den 24. april 1647 for stokken, de går om med i kirken at opvække de sovende under prædiken . . .«.

8. *Andst herredsbog 1649* (Ribe bispearkiv).

Herredsbøgerne indeholder sognepræsternes optegnelser om kirkernes og embedernes økonomiske forhold. Her vises sidste side af beretningen fra sognepræsten til Andst og Gesten og første side fra sognepræsten til Skanderup.

Hr. Niels Mortensen i Andst skriver: »Der imod har jeg haft stor besværing først med min salig formand, med hans hustru, som i mange år havde den meste del af kaldets indkomst og gårdens avling, og siden havde ganske stor udgift med mine 16 børn at holde til skole og underhold. Siden led tvende gange stor skade både af fjendernes overfald, som mig nogle gange ganske udplyndrede og afbrændte mine huse med korn udi, som med tingsvidne er at bevise.

[Torstensson-fejden 1643–45, da Jylland var besat af svenskerne.] Derforuden er min lade tvende gange nedblæst af Guds strenge vejrlig. Og derforuden blev kornet ud af Guds vejrlig og hagl nedslået og fordærvet 2 år i de bedste byer udi mine sogne, så jeg derved atter fik en ganske stor skade, som med tingsvidne er at bevise. Har og mange gange lidt stor skade ved smitsom syge på mit kvæg og i synderlighed i dette år har jeg mistet alle mine får og lam og 12 nød [kreaturer] som er ganske bortdøde.«

9. *Protokol over disciple 1748–58* (Aalborg katedralskoles arkiv).

Skolen havde siden reformationstiden til huse i det gamle Helligåndskloster, hvor de 5 nederste »lektier« [klasser] undervistes i samme rum af deres hørere, mens »Mesterlektien« havde eget lokale. Her vises en side af fortegnelsen over første lekties elever. *Søren Gyldendal* er den berømte grundlægger af Gyldendals forlag og boghandel, født i Giver sogn ved Års i 1742. Han gik i Katedralskolen 1757–66. I den anførte lange anbefalingsattest fra den stedlige sognepræst hedder det bl. a.: »... så jeg har det bedste håb, at han næst Guds bistand og idelig flid og vindskibelighed skal nå sit forønskede mål: at lære boglige kunster.«

10. *Kolding skoles regler og love* (Kolding latinskoles arkiv).

Latinskolens love er skrevet både på latin og dansk. Afskriften her er fra ca. 1630, men lovene er affattede i 1593 af sognepræsten, kappellanen og skolemesteren og gælder for alle dem, der virker i Kolding skoles tjeneste, altså for lærerne (»hørerne«).

§ 7 lyder: »Huo som enten udj huse eller paa gader, lader sig høre med slem suergen oc banden, hujen, raaben oc skrigen, giffue til straff, saa tit hanss brøst der udj kand bewisis, en god daler.«

11. *Regnskab over lig- og musikpenge 1690–1806*

(Aalborg katedralskoles arkiv).

Fra gammel tid var det skik, at katedralskolernes disciple skaffede sig en indtægt ved at synge i kor, særlig ved bryllupper, ligesom skolerne havde privilegium på ved begravelser at »gå for liget at sjunge«. Ordningen ophævedes først i 1805. Her ses dels regnskab for »Liigpenge«, dels for »Musiqvepenge« fra 1751.

12. *Håndskrevet regnebog* (Håndskriftsamlingen).

I de anførte divisions-eksempler optræder en række af de gamle tal-, mønt- og vægtenheder.

13. *Kladdepapir til skriveøvelser i gotisk skrift.*
Arket har været anvendt som fyldstof i bindet af en gammel protokol og er udtaget i forbindelse med konservering af bindet.

14. *Konduiteprotokol 1818–26* (Lyngby seminariums arkiv).
Anordningen af 1814, som indførte almindelig undervisningspligt, sætter skel i dansk skolevæsens historie. Forud var man fra 1790 begyndt at oprette seminarier, bl. a. de såkaldte præstegårdsseminarier. Blandt disse er Lyngby Seminarium på Djursland, der oprettedes i 1813 som seminarium for Århus stift. På seminariet måtte antages indtil 15 »subjecter« af bondestanden.
I konduiteprotokollen er indført oplysninger om eleverne, deres eksamens karakterer og samlede vidnesbyrd, underskrevet af forstanderen sognepræst Barfoed og lærerne.
I de seks første år efter deres afgang fra seminariet skulle seminaristerne gøre indberetninger til forstanderen om deres virksomhed. Hovedpunkter af denne indberetning er anført nederst. Det fremgår heraf, at Anders Jensen er blevet ansat som hjælpelærer på Helgenæs, hvor han i vinteren 1823–24 har undervist 47 børn, nederste klasse ved hjælp af indbyrdes undervisning. Hans løn er 2 tdr. rug og 10 tdr. byg samt fri kost og logi hos skolelæreren.

15. *Arbejdsprotokol 1813–27* (Lyngby seminariums arkiv).
Arbejdsprotokollen indeholder læseplaner og månedlige fortegnelser over skolearbejdet.
På højre side står: »År 1814 den 5. jan. da ferierne var til ende, var seminariets lærere og lærlinge forsamlede for at takke Gud for det forbigangne og bede om bistand og velsignelse i det nye år. – Dagen efter den 6. blev lærlingene af begge lærere prøvede i det de havde lært i det afvigte kvartal. Hvorefter undervisningen igen begyndte fredagen den 7. jan. efter følgende læseplan.«
Man bemærker, at onsdag er fridag. Den var bl. a. beregnet til arbejde for seminaristens vært, en gårdmand i nabolaget, idet man lagde stor vægt på, at seminaristerne ikke blev hævet ud over almuen, bl. a. skulle de også fortsat gå bondeklædte.

Bonde og herremand

For blot 100 år siden var danskerne et folk af bønder – de andre befolkningsklasser betød talmæssigt kun lidt – og for 200 år siden var bønderne i langt overvejende grad fæstebønder. Forholdet mellem herremanden og fæstebonden spiller derfor en stor rolle, når det gælder at belyse levevilkårene i det gamle samfund; det var ikke blot et økonomisk forhold, men godsejeren var i flere henseender øvrighedsperson over for bønderne. Godsarkiverne får derved stor betydning, naturligvis også til belysning af adelens liv.

Et godt billede af landsbyens indre liv tegnes i det såkaldte videbrev, som er bevaret for mange landsbyers vedkommende, og gamle kort, særlig udskiftningskort fra den store reformtid, supplerer det skrevne materiale.

MONTRE II

16. *Sundhedskommissionens protokol for Randlev pastorat 1831–53* (Randlev-Bjergager præstearkiv).

Da den store kolera-epidemi rasede i København i 1853, udgik der fra amtmændene en skrivelse til herredsfogderne om de nødvendige sikkerhedsforanstaltninger mod smittens udbredelse; herredsfogderne videresendte skrivelsen til præsterne, der i mange kommuner var formænd for sogneforstanderskaberne og de lokale sundhedskommissioner (*det blå brev*). Det hedder her, at man først og fremmest på det alvorligste og indstændigste skal anbefale samtlige kommuners indvånere som det bedste middel mod sygdommen renlighed såvel i gangklæder og sengeklæder som i hele det huslige væsen, idelig frisk luft i alle opholdsværelser og bortfjernelse af alle forrådnede genstande, som giver ildelugtende uddunstninger.

Den 1. august holder derefter sogneforstanderskabet for Randlev og Bjergager møde i Randlev præstegård (*protokollen*), da koleraen nu har nærmet sig og er udbrudt i Århus. Det vedtages bl. a. at anskaffe medicin, have sygehuse i beredskab og som punkt 3: »At Sogneforstanderne hver i sit District i Forening med 2de Andre gaae fra Huus til Huus, for at paasee Reenlighed og sørge for Luftens Renselse.« Sogneforstanderskaber var blevet indført i 1841. Fra 1867 hedder de sogneråd.

17. *Skudsmålsbog for Zidse Christianstatter 1833–1902* (Privatarkiver). Fra 1832 til 1921 skulle alle tjenestefolk have skudsmålsbøger, som udstedtes af præsten, og hvori husbonden skulle give vidnesbyrd om deres tjeneste.

Til venstre ses først skolekommissionens påtegning med pigens eksamenskarakterer. Så følger sognepræstens vidnesbyrd og præstens notat om, hvornår hun sidste gang har været til alters, og at hun nu afgår fra Lemb til Ringkøbing. Endelig hendes første husbonds vidnesbyrd: »Fornævnte Pige har tjent hos mig et Aar, og i denne Tid i en hver Henseende viist et roesværdigt Forhold. Held og Lykke ledsage hende!! –«

Ved hjælp af skudsmålsbøgerne kan man følge tjenestefolkene på alle deres arbejdspladser, men i forhold til mængden er det ikke mange skudsmålsbøger, der findes i Landsarkivet.

18. *Hestelægebog 1772 (Håndskriftsamlingen).*

Hestelæge var i gamle dage omtrent ensbetydende med dyrlæge. En del håndskrevne hestelægebøger er bevaret.

I hæftet her nævnes først de almindelige gode tegn på heste: »For det første skal en hest have korte og spidsede øren, et kort hoved, et skarpt syn, hårdt kød, tykke hove med sort horn . . .«.

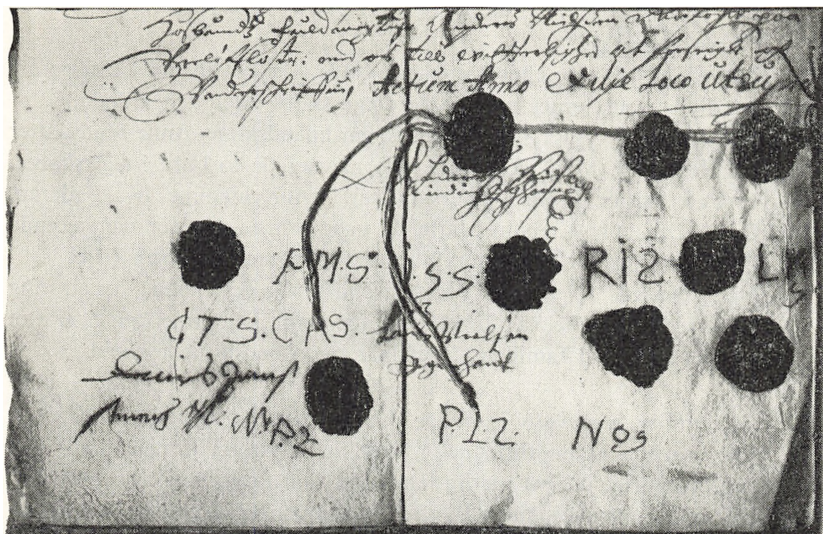
Inde i hæftet følger hjælpemidlerne mod sygdomme, f. eks. »Om en hest ikke vil eller kan æde. – Tag et frisk rå æg, gør et lidet hul på den spidse ende, kom safran i ægget og rør det vel iblandt hinanden, bind hesten med munden i højden, tryk ham så ægget helt i halsen, tryk ægget sønder i halsen, så at både ægget, skallen og safranet kommer ned i livet, lad hesten stå noget med hovedet opbundet foruden noget at æde, så kryber det hesten omkring i livet og finder alt det onde, der er udi.«

19. *Vide- og vedtægtsbrev 1667 for landsbyen Rønnebjerg, Vrejlev sogn, Børglum herred (Topografica).*

Landsbyvedtægterne er indgået mellem bymændene (granderne), som står opremset i begyndelsen, den 7. maj 1667, »på det des bedre naboskab kan holdes, had og avind, tvist og uenighed afskaffes«. Først og fremmest indeholder vedtægterne bestemmelser om landsbystyret og markfællesskabet. Paragrafferne er sat i form af herskabets ridefoged Anders Nielsen på Vrejlevkloster (det største gennemtrukne signet på dokumentets sidste side, her venstre side. Her ses også bøndernes bomærker og to bønders underskrifter).

§ 13 (neders til højre) lyder: »Ingen suin strax voer rugen ehr saaedt, beuilgis at gaae udj indmarchen: men endtin at haffue ringe udj næsen: Eller och slet holdes aff marchen. Huo sig her imod lader findis modtuilig: Schall giffue till granderne ½ fiering øll och til hosbunden ½ rixmark.«

§ 31 (venstre side): »Huad halffpartten aff granderne siunes godt och vidtager, videre end forschreffuit staar, thill mieninge mands

19. Vide- og vedtægtsbrev 1667 for landsbyen Rønnebjerg.

beste, daa schall dj andre derudj samtøcke, och huem det icke vill indgaae: Betalle huis schade derpaa følger och giffue till granderne 1 fiering øll.«Videbreve findes fra mange landsbyer og byer (jfr. nr. 62).

20. *Fæstebrev 1786, Tånum by, Sønderlyng herred (Topografica).*

Når en bonde fæstede gård, blev der udfærdiget et fæstebrev i 2 eksemplarer, som fastsatte de gensidige forpligtelser; siden 1719 skulle fæstebrevet desuden indskrives i godsejerens fæsteprotokol.

Her bortfæstes til »Peder Clausen, født i Tårup, som i 11 år har været landsoldat, den gård i Tånum by, Ulstrup tilhørende, som Jens Brun sidst beboede og fradøde, med vilkår at han efter eget tilbud ægter enken ved stedet, item betaler enkens gæld og hovningspenge [hoveripenge] til Martini (= 11. november) sidst forfalden i alt 62 rdl. 5 mark 1 skilling, og efter evne opdrager hendes og formandens børn kristelig og vel...«. Videre fastslås det, at Peder Clausen må beholde fæstegården på livstid, hvis han i tide udreder de kgl. skatter, betaler landgilde og hoveripenge og forretter pligtkørsel for godset. En forudsætning er det ligeledes, at bygningerne holdes i forsvarlig stand, at besætningen bevares m. v. Endelig skal bonden vise sig »hørig og lydige imod sit høje herskab og deres betroede fuldmægtig [ridefogden]...«. Indfæstning, dvs. en éngangsbetaling for at opnå fæstet, slipper han for, »formedelst den ved gården værende ringe tilstand«. Fæsteprotokoller findes i de fleste godsarkiver i Landsarkivet.

21. *Skifteprotokol for Skern og Ulstrup gods 1779–1802*

(Skern godsarkiv).

Når en fæstebonde eller hans kone døde, var det til ind i forrige århundrede godsejernes pligt at foretage skifte efter den afdøde.

Her er vist et typisk skifte efter en gårdmandskone, Anne Madsdatter fra Hjermind. Midt på venstre side nævnes de to børn i ægteskabet:

1. Een Datter Mette Anders Datter 7 Aar, hiemme hos Faderen.

Og 2. Een Dito Kierstin Marie 24 uger gamel, som for nærværende tiid er hos sin salig Moeders Stiffader Christen Andersen i Lee.

Længere nede følger den yderst grundige og detaljerede registrering og vurdering af hele bohavet, rum for rum. Tilsammen giver skiftet et godt indblik i familiens levevilkår og økonomiske forhold.

22. *Friisenborg grevskabs jordebog 1736* (Friisenborg godsarkiv).

En jordebog er en fortegnelse over en godsejers jordejendom med angivelse af de ydelser, særlig landgilde, som fæsterne skulle præstere.

Her er 2 hovedkolonner: 1) efter erectionen (dvs. grevskabets oprettelse 1672) og 2) efter nærværende tilstand (1736). Øverst på højre side ses et eksempel på en landsby, som er blevet opslugt af hovedgården, nemlig Emdrup by i Hammel sogn. I 1672 kan man tælle 6 gårde, begyndende med Peder Chrestensen Ilsøe, derefter Niels Pedersen, Niels Jørgensen osv., der svarede samme landgilde, foruden nogle huse, men i den smalle kolonne ved siden af står det anført, at straks efter grevskabets oprettelse blev Emdrups ejendom lagt ind under Friisenborg mark.

Den begyndende tendens imod storgodsdrift søgte man at standse ved en forordning 1682, som forbød nedlæggelse af bøndergårde.

Den begyndende tendens imod storgodsdrift søgte man at standse ved en forordning 1682, som forbød nedlæggelse af bøndergårde.

23. *Underdanigst Reigning Over udgifterne paa Reisen fra Kiøbenhafn, og her til Estrup* (Gl. Estrup godsarkiv).

Regnskabet er dateret 23. marts 1750. Det vedrører det grevelige herskabs – og følges – hjemrejse fra hovedstaden, som varede fra 16. til 21. marts, dog med en dags besøg på godset Ravnholt på Fyn.

Ialt kom rejsen til at koste 102 rigsdaler 3 mark og 2 skilling. Dyrest var overfarten over Storebælt (under 18. marts), som kostede nærværende 11 rigsdaler.

Dyrest var overfarten over Storebælt (under 18. marts), som kostede nærværende 11 rigsdaler.

24. *Lønningsreglement for Gl. Estrup gods 1740* (Gl. Estrup godsarkiv).

Først er anført forvalterens årlige løn, 250 rigsdaler. Dertil kommer 5 heste og 6 køer på foder og græs, fornøden ildebrændsel og desuden en tiendedel af alle indfæstningssummer plus 6 rigsdaler og 4 mark til skrivematerialer.

Dansemester Le Seuer	100 rdl.
Kammertjeneren Peter Aubert	150 –
Taffel-dækkeren Wilhelm Enewaldsen	50 –
Peter Lakaj	20 –
Thomas Johansen	16 –
Kusken	20 –
Forrideren med støvlepengene	15 – 2 mark

De fem sidste har desuden hvert år fuldt livré.

Af andre typiske lønninger fra reglementet kan nævnes:

Husholdersken	16 rdl.
Kokkepigen	12 –
Hendes 2 medhjælpersker hver	5 – 2 mark
1 bryggerspige og 1 malkepige hver	5 – 2 –
2 spindepiger hver	5 – 2 –
1 hønsepige	3 – 2 –

25. *Løspøreauktionskatalog over auktion holdt hos grev Scheel 1796*
(Sønderhald herreds arkiv).

Ejeren af hovedgården Scheel (nu Sostrup) på Djursland var på denne tid grev Jørgen Scheel, som var en meget dårlig økonom og sluttelig gik fallit i 1823. Auktionen er et led i et forgæves forsøg på at bringe godset økonomisk på fode.

Det trykte katalog giver et fuldstændigt billede af det grevelige slots indbo, bl. a. også det store bibliotek. De håndskrevne numre svarer til de trykte, med angivelse af henholdsvis vurderingssum, auktionspris og købernes navne. Den store auktion indbragte ialt over 20.000 rigsdaler.

26. *Adelig slægtebog fra ca. 1640–60* (Palsgård godsarkiv).

Landsdommeren og rigsråden Jørgen Seefeld døde i 1662 – ruineret dels på grund af svenskekrigene, dels fordi han havde anvendt en mindre formue på at samle bøger. Hans bibliotek på Ringsted Kloster, der vel var landets største, var kendt af videnskabsmænd i ind- og udland. I 1658 blev det konfiskeret af Corfitz Ulfeldt og ført til Sverige, hvor størsteparten af det siden gik tabt ved en brand i 1697. En af bibliotekets skatte – forfattet af Seefeld selv – var et håndskrevet værk om den danske adel. Det undgik ødelæggelsen, men var til gengæld forsvundet i omtrent 150 år, indtil dele af det blev fundet på Landsarkivet her. De opslåede sider, med oplysninger om slægten *Podebusk* og tegninger af dens våben, er typiske eksempler på de mange slægtebøger, der er vigtige kilder til adelens historie.

Købstaden

Købstadens liv var i forhold til landsbyens mere broget og mangfoldigt. Som landsbyens bønder havde deres grandelag og bystævne, var købstadens borgere organiseret i gilder og lav, som dog bød på mere iøjnefaldende festivitas. Bystyrelsen var i fastere rammer, og handelen kunne give gode penge. Men der var mange fattige, og epidemierne grasserede frygteligt her, hvor mennesker var klumpet sammen. Særlig i købstædernes egne arkiver – rådstuearkiverne – er der bevaret et stort og interessant kulturhistorisk stof, men et vigtigt materiale findes også i de kgl. byfogders arkiver.

MONTRE III

27. *Randers bys regnskab 1643* (Randers rådstuearkiv).

Købstædernes kærnerregnskaber er af stor historisk værdi, da de indeholder et meget rigt stof til belysning af livet i de gamle byer. Alene regnskabsposterne på disse sider illustrerer flere sider af dagliglivet i det gamle Randers.

Øverst til venstre hedder det: »Er givet stodderkongen hans husleje dette år – 3 slettedaler«, foruden løn for at ringe med kirkeklokken. Det drejer sig om en karakteristisk social institution, hvor en fattigmand valgtes til stodderkonge eller fattigfoged med den opgave at holde byen fri for fremmede tiggere. De følgende poster på denne side belyser sammen med en post på højre side byens næringsliv, som i høj grad var baseret på landbrug. Her nævnes byens markmænd (opsynsmændene over købstadens markjorder), der betales for at holde digerne mellem vangene vedlige, og på højre side (næst-øverst) er det byens kohyrde, som får 2½ mark i årsløn »for byens tyre at indbinde«. Markmændene har iøvrigt også pligt til at renholde torvet, lønnen er 12½ mark (øverst til højre). Længere nede er der udgifter til vagthold ved Fastelavns- og Sct. Mikkelmarked, og nederst hedder det: »Givet Rasmus Løffmand for gadekilden han droffuer [?] og renholder årlig – 3 mark 4 skilling.«

28. *Slægtebog over de Holmers familie 1738* (Håndskriftsamlingen).

Fra midten af 1500-tallet begyndte adelige damer at anlægge »slægtebøger«, og traditionen blev naturligvis fulgt op af fornemme borger-slægter.

Den her viste slægtebog har på venstre side et stamtræ, hvis rod dannes af den ukendte stamfader af navnet *Grotum*, hvis efterkom-

mere blev en velstående borgerslægt i den store handelsby Aalborg. Som det kan ses, blev den bl. a. indgiftet i en anden kendt Aalborgerslægt, Werchmester-slægten.

29. *Chr. Gullevs manuskript* (Håndskriftsamlingen).

Den gamle murermester Chr. Gullev (1807–1892) i Viborg var overordentlig interesseret i sin bys historie og altid på færde for at skaffe sig oplysninger om gamle bygninger, gader og torve osv. Hans resultater – som i flere tilfælde er førstehånds-kilder – er samlet i denne smukke håndskrevne bog.

Til venstre plan over hospitalet i Viborg, der oprettedes på reformationstiden som en forsørgelsesanstalt for trængende fra stiftet og fik til huse i det tidligere Gråbrødre Kloster.

Til højre: »Viborg bys Stortorv i slutningen af det 18. århundrede. Tegnet af Chr. Gullev i min 83de år 1889.« Det er det nuværende Nytorv. Til venstre ligger stiftamtsgården (opført 1757), i baggrunden domkirken med tårnene fra genopbygningen 1730, efter branden i 1726.

30. *Protokol over almisser givet til fattige 1640–59* (Varde rådstuearkiv).

I det første par århundreder efter reformationen i 1536 har den sociale forsorg hovedsagelig bygget på privat godgørelshed.

Ved tre store højtider fandt der på Varde rådhus en fordeling sted af de almisser, der »af godhjertige her i byen« var blevet skænket, bl. a. hvad der var lagt i kirkens blok.

Her er slået op på indførslen den 13. april 1650. På venstre side står de, der har fået såkaldt »heel almisse«, på højre »half«. Den først anførte er Karen Hansen, som har fået 3 brød, ½ pølse, 1 pund flæsk og 6 skilling. Nr. 2 er »Døve Karen«, som har fået 3 brød, 1½ pund flæsk, 1 fed gås og 8 skilling. Midt på siden nævnes nogle forældreløse børn.

31. *Fattigvæsenets skifte- og auktionsprotokol 1803–46*

(Horsens rådstuearkiv).

1803 nyordnedes fattigvæsenet med indførelsen af fattigkommissioner og en egentlig fattigskat.

Det blev samtidig bestemt, at de fattige skulle begraves på fattigkassens regning, men til gengæld skulle deres efterladenskaber tilfalde fattigvæsenet. Det blev derfor nødvendigt med en særlig skifte- og auktionsprotokol for de fattige, som i dag giver os mulighed for at studere deres jordiske gods. På venstre side lægger man mærke til, at Margrethe Elisabeth Hansdatters efterladenskaber bliver vurderet til

ialt kun 2 rigsdaler 4 mark og 8 skilling. Det eneste af lidt værdi er 1 olmerdugs overdyne vurderet til 4 mark. Ved auktionen, som holdtes den 10. december 1806 på Horsens rådstue (højre side), indbringer hendes ejendele dog kun 1 rigsdaler 3 mark og 3 skilling.

32. *Hundeprotokol 1857–62* (Randers byfogedarkiv) og *politibekendtgørelse 22. juli 1825* (Århus byfogedarkiv).

Ved plakat af 29. oktober 1824 blev det bestemt, at hunde i købstæderne skulle anmeldes for politiet og – formedelst 2 rigsdaler – forsynes med polititegn, som de altid burde bære anbragt på et halsbånd. Ordningen blev indført for at afværge faren for hundegalskab, men afgiften blev snart til en ren hundeskat.

I hundeprotokollen kan man både studere hunderacer – pudlen er langt den hyppigste – og hundenavne, som også afviger fra nutidens, med Trofast og Carro som nogle af de almindeligste.

I de såkaldte »hundedage« – perioden 23. juli til 23. august – mente man, at hundene var særlig tilbøjelige til at blive gale. *Politibekendtgørelsen*, dateret Århus politikammer den 22. juli 1825, lyder:

»Da Hundedagene nu indtreffe, er Natmanden bleven beordret til i denne Tid at anholde og dræbe enhver løs Hund heri Byen, og maa efter Anordningen ingen Hunde, om de endog have det befalede Politie-Skildt, gaae løse i Hundedagene, hvilket herved bekendtgjører til Efterretning for Byens Indvaanere.«

33. *Nytårshilsen 1794* (Håndskriftsamlingen).

I den ovale ramme foroven står skrevet: »Til de bedste Forældre fra deres 4 yngste Børn, 1. jan. 1794.« – Ukendt oprindelse.

34. *Christoffer af Bayerns stadsret 1443* (Randers rådstuearkiv).

Denne lov blev oprindeligt givet alene for København, men vandt efterhånden indpas på forskellig måde i næsten alle egne af landet. Her foreligger den i en udgave stadfæstet af Kristian III i 1543. Afskriften er fra 1609, og bogen indeholder desuden Randers bys vilkår og artikler fra 1609 (jfr. nr. 62).

I mange henseender har stadsretten været forældet i 1600-tallet. Uden betydning har den dog ikke været, som det ses af tilføjelsen til § 45 (nederst til venstre): »Læst på Randers Rådhus den 2. januar Anno 1668 udi menige borgerskabs nærværelse, som da tilstede var.«

Kapitlet lyder iøvrigt: »Om forsamling at gøre. – Er hårdeligen forbudt nogen forsamling at gøre i byen uden fogden, borgmester og råd kommer dem sammen. Hvo det gør og er høvedsmand derfor, han miste sin hals, og hans hovedlod [formue] i kongens værge. Og

alle andre, i slig handel er, bøde hver 40 mark. Men hvilken af almuen noget skader, han kære sin sag for fogden, borgmester og råd, som han bør.«

35. *Kæmnerregnskab for Aalborg, Budolfi sogn, 1602*

(Aalborg rådstuearkiv).

Her er slået op på det afsnit i regnskabet, som hedder »Penninge udgivet og bekostet på de fattiges begravelse«. Side op og side ned – 18 ialt – står der omtrent sådan:

Givet graveren (el. Mads graver) for 26 at grave to grave til 8 skilling
Givet for dem at føre til kirkegården 2 mark

En sammentælling viser, at der i 1602 ialt begravnes 1217 fattige på byens regning. Hjælp udefra har også været nødvendig, som det fremgår af posten øverst på venstre side: »Givet de mænd af Nørholm for fattige folk at føre til kirkegården, som lå døde på gaden, efter borgmester befaling . . . 1 mark.«

Forklaringen på dødens voldsomme hærgen er, at Aalborg i 1602 blev ramt af en af tidens frygtelige pestepidemier, den såkaldte »hvide pest«.

36– *Vedtægtsbog fra 1441 og medlemsbog fra 1456 for Guds Legems Lav*
37. *i Aalborg* (Lavsarkiver).

Købstadgilder kendes meget langt tilbage som broderskaber til gensidig hjælp og understøttelse. Det berømte Guds Legems Lav eller Papegøjegildet i Aalborg er imidlertid af en særlig art. Af medlemsbogens første side fremgår, at det stiftedes 1431 af borgmester Peder Ilfarsøn, og de to udstillede bøger belyser i det hele dets historie bedre end noget andet dansk købstadgildes.

Vedtægterne siger, at gildet er oprettet for at befordre god forståelse og enighed mellem medlemmerne, »for godt samsæde, endrægt og kærlighed i denne verden som siges og sandt er, at intet er bedre end at øves og omgås i gode mænds samfund . . .«. Kun danske og tyske købmænd havde adgang, mens håndværkere var udelukkede. Formålet var først og fremmest selskabeligt samvær, og der var fem faste årlige gilder eller lavsdrikke, blandt dem festen på Guds Legems dag (=2. torsdag efter pinse), hvor man med en armbrøst skød papegøjen af stangen.

I paragraf 29 (højre side, spalte 2) læses (stort rødt initial I): »Item huilkin papegoyekoning hender at worde, giue lagit IIII tønner tytz øll annen dag pinxte oc nyde siden alle friiheed bode her i lagit oc andre stæder, som gamel sidwane er.«

Vedtægterne indeholder iøvrigt et kompliceret bødesystem, f. eks. ly-

der begyndelsen på § 33: »Item ho som pysser vdi gilhwsseth, enthen vdi kellere, fremhws eller annersteed vdi gildhwssset, giffe ok 1 tønne tydest øll, 2 marc vox til laveth . . .«.

Medlemsbogen fra 1456–1624 viser, at det fra begyndelsen har været meget eftertragtet at blive optaget i gildet, som kom til at huse både bisper og adelsmænd og mange andre, som havde råd til det.

Her vises side 2 og 3 af medlemsfortegnelsen. Spalterne til venstre omfatter medlemmerne 1456, til højre senere tilkomne. Overskriften med rødt på venstre side lyder: Nomina abbatum, prepositorum et priorum [navne på abbeder, provster og priorer]. Som den første nævnes en broder Peder, abbed af Tønsberg, og der optræder gejstlige både fra Viborg og Odense.

På højre side findes navne på præster og klosterbrødre. Bemærk den lille tegning af Nibe kapel. Ud for står: »Herre Lokke, som fwnderit oc styffte Sancti Jostis capelle i Nibe.«

Papegøjegildet fik stor indflydelse og kom til at spille en betydelig rolle i Aalborgs historie. Det lever i dag videre i de to foreninger »Aalborg Handelsstandforening« og »Det broderlige Skydeselskab«.

Lov og ret

Retshåndhævelsen er en grundlæggende funktion i et ordnet samfund, og fra ældgammel tid har de forskellige ting og tingsteder været brændpunkter i samfundsmaskineriet. Det er dog først i 1500-tallet, da det *skrevne* ord for alvor trænger frem, at egentlige retsarkiver dukker op. Hovedcentret for Nørrejylland var altid Viborg landsting, hvis arvtager er den nuværende Vestre landsret. Landstingets ældste dombog er fra 1567, men fra enkelte af de gamle købstæder kan man finde tingbøger af endnu større ælde. For retshistorien og kulturhistorien er tingbøger og justitsprotokoller uvurderlige kilder, for ejendoms historien kan man fremhæve retsarkivernes skøde- og panteprotokoller.

I Landsarkivets samlinger udgør retsarkiverne den største samlede gruppe, siden 1919 delt mellem dommere og politimestre.

MONTRE IV

38. *Ribe rådstuedombog 1531–76* (Ribe rådstuearkiv).

Protokollen er Danmarks ældste retsbog.

»Rådstuen« betyder købstædernes styrelse, borgmestre og råd, som også kunne fungere som domstol. Ved siden heraf fandtes der en anden domstol, bytinget, som beklædtes af den af kongen udnævnte byfoged. Ribe havde fra gammel tid en særstilling, således at bytinget var underret og rådstueretten overret, hvorfra der appelleredes direkte til kongens retterting uden om landstinget. Senere fik flere byer »landstingsret«.

På venstre sider står der: »Witnessbyrd mellom Iep Iuel och Johann Wichradt i Stade Anno domini MDXXXVI fredagen nest for omnium Sanctorum dag [=27. okt. 1536].

Tha wor skicket for oss borgemester och raadmend paa wort raad-huss i rette Iep Juel vor metborger paa then ene och Johann Bog-fører i Hamborgh paa then andhen side om trette, som them emel-lom wor, ath Iep Iuel haffde beslaget for:ne [forskrevne] Johanness gotz, forti ath Iep Iuelss skiff wor behindret [konfiskeret] i Hamborg.« Jep Juel fører derefter fire navngivne mænd som vidner på, at parterne havde indgået en lovformelig kontrakt angående evt. konfiskation af den andens skib eller gods.

Sagen er et vidnesbyrd om Ribes handelsforbindelser sydpå. Dens baggrund er antagelig et gældsspørgsmål, men kunne måske også søges i Grevefejden 1534–36.

39. *Tingbog 1576* (Børglum herreds arkiv).

I 1500-tallet kom det skrevne ord til at spille en stadig større rolle, og endelig i 1551 påbød regeringen, at der for fremtiden skulle føres egentlige tingbøger ved alle danske ting. Den ældste bevarede tingbog er Børglum herreds fra 1576, men først fra o. 1630 findes flere og længere rækker bevaret. Ofte er de hårdt medtaget af fugt, mus el. lign. og kan være vanskelige at læse, men de indeholder et overmåde righoldigt stof ikke blot til forståelse af retsforholdene i det gamle samfund, men også af den almindelige kulturhistorie.

De gamle ting skulle have fast tingsted og tingdag. I 1576 holdtes Børglum herredsting – som alle andre – under åben himmel, vistnok på Rønnebjerg hede i Vrejlev sogn, og tingdagen var tirsdag. Øverst på tingbogssiden kan man skimte rester af ordene: »tirsdagen næst efter« og i næste linje »Invocavit« (=1. søndag i fasten). Tingdagen bliver da 13. marts. Så følger navnet »Offue« (=Ove), underforstået: skriver, og navnene på stokkemændene (jfr. montrebilledet). Selve sagen drejer sig om et slagsmål 2. juledags aften mellem Anders Skrædder og Niels Bjerger. Fra pilen læses: »I thet drog Anders Skreder sin kniff vdt oc Nils Bierge fick sin kniff vd oc Anders Skreder slug till Nils Bierge oc rampte først liusse stagen oc siden nidder i borden. I thet samme slug Nils Bierge till Anders Skreder igien [tilføjet i marginen: rampte hanem i brøsten. Saa bleff the adskild] oc votne [vidnede] for:ne 2 mænd att Niels Bierge gjorde ret nøduerge oc varde siin egne lifff.«

40. *Tingbog 1570* (Viborg landstings arkiv).

Fra middelalderens slutning fandtes der i retsplejen ligesom i vore dage tre domstole over hinanden, herreds- eller birketing, landsting, kongens retterting (fra 1661 Højesteret). Viborg (Nørrejylland) landstings arkiv er det eneste, der er bevaret tilbage til 1500-tallet.

De ældste tingbøger, der er ført under selve retsforhandlingerne, er overordentlig vanskelige at tyde. Til venstre står de tre landsdommers navne: Axell Jull og Palle Jull og landstingshøreren Gunde Christensen.

Landstinget afløstes i 1805 af en landsoverret, som i 1919 blev til den nuværende Vestre landsret.

41. *Christen Ostensen Vejle: Glossarium Juridicum 1652.*

Titelblad til en juridisk håndbog, som udkom første gang i 1641; kongen i kroningsdragt er Christian IV.

Nederst til højre *herredstinget* med tingmændene siddende på 3 bænke, herredsfogden med sin skriver ved bordet og sagens parter midt imellem, i baggrunden tilhørere. Til venstre *landstinget* med lands-

dommeren og retsskriveren ved bordet og tingmændene siddende til højre og venstre. Øverst det *kgl. retterting*, dvs. rigsrådet samlet til domsmøde under forsæde af kongen.

Illustrationerne er naturligvis at betragte som mønsterbilleder. I virkeligheden kom der til at gå et par menneskealdre, før alle lokale ting var kommet i hus.

Håndbogen skulle hjælpe herredsfogderne til at få overblik over den udviklede lovgivning, hvor man dels stadig efterlevede de gamle landskabslove, særlig Jyske Lov fra 1241, dels fulgte de mange rigslove, de såkaldte recesser, der var udkommet siden Kristian III's tid. Først Christian den V's Danske Lov 1683 bragte fuldstændig rets- enhed i riget. (Se nr. 65).

42. *Dombog 1625* (Viborg landstings arkiv).

En af de berømteste sager i dansk kriminalhistorie er sagen mod præsten Søren Jensen Quist (»Præsten i Vejlbj«), som i 1625 blev anklaget for 18 år tidligere, i 1607, at have myrdet sin karl Jesper Nielsen Hougaard og skjult hans lig. Efter at være behandlet ved herredstinget åbnedes sagen den 22. okt. 1625 ved landstinget i Vi- borg, hvor de 8 sandemænd (domsmænd) fra Sønderhald herreds ting mødte op for at gøre deres »ed og tog«.

De første linjer i landstingets dombog lyder i tidens knudrede rets- sprog: »Var skikket ærlig og velbyrdig mand hr. Jørgen Skeel til So- strup, ridder, kgl. Majestæts befalingsmand på Kalø hans visse bud ærlig og fornumstig mand Jørgen Christensen, ridefoged sammesteds, og efter stormægtigste, højbårne fyrste, kong Christian den Fjerde alles vores nådigste herres og konges oprejsningsbrev havde også hid- kaldt sandemænd af Sønder herred til at udlede Jesper Nielsen Hou- gaard – som for nogen rum tid siden tjente hr. Søren i Vejlbj – hans bane, som er borte bleven og omkommet . . .«. Til sidst gør sande- mændene deres ed »og udlagde fornævnte hr. Søren Jensen at være bemeldte Jesper Nielsen Hovgaards bane« og ender med at sværge Søren Jensen fra hans fred.

Sagen sluttede i første omgang med, at hr. Søren blev fundet skyl- dig, dømt til »med sværd at miste sit hoved« og halshugget i som- meren 1626. Sandsynligvis var der tale om et justitsmord, idet sagen blev genoptaget i 1634, da to af hovedvidnerne tilstod at have svoret falsk ed og henrettedes.

43. *Protokol over fanger i Viborg tugthus 1763–79* (Viborg tugthus arkiv).

Straffeanstalten Viborghus blev i 1743 oprettet som »Tugt- og Ma- nufakturhuset i Viborg«, en fælles straffeanstalt for hele Nørrejyl- land, men desuden anvendt som arbejdsanstalt.

Numer	Arrestanten navn	Næring och uddann	Fængsels årsag	Fængsels længde	Fængsels længde	Fængsels længde	Expireret dato
952 13	Dorthe Jensdatter	1769 25 Aar	Wiborg gaand	forloft gaaet	2 1/2 Aar 1770	1772 den 10. Marts	1772 den 10. Marts
953	Anders Clemensen	1769 24 Aar	for and	forloft gaaet	2 Aar	1770 den 10. Marts	1770 den 10. Marts
954	Milt Hørgaard	1769 24 Aar	for and	forloft gaaet	2 Aar	1770 den 10. Marts	1770 den 10. Marts
955	Anders Cylberg	1769 24 Aar	for and	forloft gaaet	2 Aar	1770 den 10. Marts	1770 den 10. Marts
956	Marion Anders datter	1769 15 Aar	for and	forloft gaaet	2 1/2 Aar	1770 den 10. Marts	1770 den 10. Marts
957	Anders sen	1769 29 Aar	for and	forloft gaaet	2 Aar	1770 den 10. Marts	1770 den 10. Marts
958 10	Anders sen	1769 29 Aar	for and	forloft gaaet	2 Aar	1770 den 10. Marts	1770 den 10. Marts
959	Anders sen	1769 29 Aar	for and	forloft gaaet	2 Aar	1770 den 10. Marts	1770 den 10. Marts

43. Protokol over fanger i Viborg tugthus 1763-79.

Fangeprotokollen indeholder følgende rubrikker: Nummer, arrestanternes navne, hvorfor de er indkommet, hvornår de er indkommet, hvor længe, deres alder, expireret (dvs. straffetiden udløbet) og løsladt. Adskillige er bortløbet eller undveget, f. eks. nr. 938 og 948. Blandt fangerne lægger man mærke til nr. 946, som for horeri i sit ægteskab idømmes 2 års fængsel + omkostninger, nr. 952, Dorthe Jensdatter, som kun 15 år gammel idømmes 6 års fængsel for ildspåsættelse, men i sidste rubrik hedder det: 1772 den 10. marts henrettet her ved Viborg formedelst hun på tugthuset 2. gange havde anlagt ild. Nr. 961, Else Blanck, som for »liderlighed og mistanke« indsættes på livstid, og nr. 962, som for ulydighed og opsætsighed mod sine forældre indsættes i 2 år.

St. St. Blicher og Ambrosius Stub

Såfremt et menneske har haft tilknytning til Nørrejylland i de sidste århundreder, vil det uvægerligt optræde rundt omkring i Landsarkivets protokoller og dokumenter. De utallige arbejdstimer, der på Landsarkivets læsesal anvendes til personalhistoriske studier, går netop ud på at opspore de steder i arkivets samlinger, hvor en bestemt person og hans slægt dukker op.

Her er udskilt lidt materiale, som kaster lys over et par af den danske litteraturs store navne.

MONTRE IV

44. *Liber daticus 1806–46* (Randlev-Bjergager præstearkiv).

En liber daticus er præstens embedsbog eller kaldsbog, som fortrinsvis indeholder afskrifter af cirkulærer o. lign.

Bogen her er imidlertid noget for sig selv ved fra 1805–06 at være ført som en egentlig arbejdsbog af præsten Niels Blicher, digterpræsten Steen Steensen Blichers fader.

Der er fire kolonner: 1. Skolebesøg, 2. kirkekatekisationer (kristendomsundervisning), 3. søndagsskole for ungarle (dvs. en slags højskole) og 4. andre mærkværdigheder. Under sidste gruppe står bl. a.: »1805 17. sept. begyndte jeg vaccinationen for dette år. 5. nov. 11 dage borte på vaccinationens vegne.« Ialt nåede Niels Blicher at få vaccineret over 5000 børn imod kopper!

Det store notat til højre omhandler hans sølvbryllup. Lidt nede står: »Ligesom var tilstede begge mine sønner, Steen Steensen Blicher, en habil student, som taler engelsk og læser både tysk og fransk og formodentlig rejser udenlands næste år . . .«.

13. juli 1806 standser den særprægede embedsbog brat og bliver til en ordinær liber daticus. Sandsynligvis er det provsten, der har grebet ind og forlangt ændringen.

45. *Visitatsprotokol for biskop Jens Paludan-Müller, Århus, 1831–39* (Århus bispearkiv).

Bisperne kom fra gammel tid på besøg i sognene for at vejlede og føre tilsyn med kirke og skole. I visitatsprotokollen indførte biskoppen sine vurderinger og anmærkninger til, hvad han fik at se og høre. Nederst til venstre biskoppens besøg 21. juni 1835 hos St. St. Blicher i Spentrup og Gassum. I rubrikken om prædiken hedder det: »En

daarlig Prædiken uden Sammenhæng, Saft eller Kraft, neppe studeret til den.« I anmærkningsrubrikken: »Embedet synes ikke at interessere Præsten det mindste; men Jagt og Nouvelles.«

46. *Ansøgning fra Ambrosius Stub* (Ribe bispearkiv).

Digteren Ambrosius Stub (1705–58) levede sine sidste år i Ribe, hvor han i 1754 fik en lille pøgeskole for børn af byens finere folk. Ribes skoleholdere var vrede over, at han gik dem i næringen, og 1756 ansøgte Stub stiftamtmanden om at få sin stilling som skoleholder anerkendt.

Den regulære ansøgning ligger til venstre. Med ansøgningen fulgte som bilag et digt (til højre), hvori han skildrer sit levnedsløb. De fire sidste vers lyder:

Nu veed jeg hvad det er til Lægerne at trænge.
Da fiire Svagheds Aar har tæret mange Penge.
Omsider slap mit Liv, som berget Vrag, i Haun,
og al min Rigdom blev et Skolemester-Naun.

Jeg var, som *patient*, en Tidlang her i Riibe:
Her rimes alt for net, fordi jeg kom i Kniibe.
Jeg lærde da *privat*, min Sveed blev toe Aar lang:
Saa sleed mit Sind sig løst fra Tredom, Tvist og Tvang.

Jeg kunde leve her ved offentlig at lære
og leede Flittighed paa Vey til Held og Ære;
Men Synd at ynske Deel i Andres Brød og Løn:
Jeg ynsker bare Ja! paa her ved fulgte Bøn.

Blev til vel oplærd Glut sin Slegt en Ære-Stytte,
Sit Kiøn, sin Stand til Ziir, sit Fædre-Land til Nytte;
Saa hielp, *Retskafne Mand!* min Flid til Slid og Sold!
Gud være Selv igien min *Hielpers Løn* og *Skiold!*

47. *Skifteprotokol 1742–1784* (Ribe stiftsprovstis arkiv).

Øverst side 142 står der: »*Skiftebrev efter digteren Ambrosius Stub*. Studiosus Ambrosius Stub døde i Ribe 1758 den 15. juli om morgenen kl. 6.«

I skiftebrevets begyndelse registreres digterens fattige ejendele, som dog delvis er lånt gods og ved auktion kun indbringer knap 14 rigsdaler. Efter at udgifterne til begravelsen, skriverløn osv. er trukket fra, bliver der kun 2 rigsdaler 2 mark og 12 skilling tilovers, som ikke engang kan dække den husleje, Stub skylder. Tilbage står en

Bonde

48. *Udskiftningskort fra 1795 over landsbyen Torderup, Gunderup sogn, Fleskum herred (Kortsamlingen).*

I den store reformtid i slutningen af det 18. og begyndelsen af det 19. århundrede forsvandt det ældgamle landsbyfællesskab (se også under nr. 19). Bonden fik nu sin jord, som før kunne ligge spredt på over 100 steder, udskiftet, dvs. samlet i normalt kun én lod, som han derefter kunne dyrke uafhængigt af sine naboer. Men det var ikke let at gennemføre udskiftningen til alles tilfredshed, kun med bistand af landmålere og landinspektører, som foretog opmålingen, tegnede udskiftningskortene og foretog de indviklede fordelingsberegninger, lod det sig gøre.

Et særligt problem var udflytningen af en del af gårdene. Mange kviede sig ved at forlade den sluttede landsby og affandt sig ofte med en mindre heldig form på jordtilliggendet for at kunne blive hos de gamle naboer. Jorderne blev da delt i lange kileformede lodder med skellene strålende ud fra byen som egerne i et hjul (»stjerneudskiftning«).

Denne udskiftningsform illustreres klart i kortet over den lille landsby Torderup i Himmerland. Man lægger mærke til, at eng- og græsningsarealerne er opdelt for sig, mens den store tørvemose er fælles.

49. *Ansøgning til kongen 1809 (Gl. Estrup godsarkiv).*

En fæstebonde på Estrup gods, Gotfred Adamsen, ansøger om at få lov til at beholde sin karl Poul Jensen Koed, stykkusk af det kgl. artillerikorps, imod i dennes sted at stille en tjenstdygtig og utjenstpligtig karl.

I højre spalte motiveres ansøgningen således: »Alderdom og dermed forbunden svaghed forenet tillige med den under nærværende omstændigheder følelige mangel på arbejdere til landbrugets bestridelse gør mig min i fæste besiddende gårds drift meget vanskelig og besværlig . . .«.

Ordningen med at kunne stille en anden mand for sig til militærtjeneste gjaldt fra gammel tid og ophævedes først ved hærloven af 1867. Indtil 1848 var det iøvrigt kun bondebefolkningen, som var værnepligtig.

50. *Forordning om stavnsbåndets ophævelse 20. juni 1788.*

Ophævelsen af stavnsbåndet, som siden 1733 havde bundet den mandlige bondebefolkning til det gods, hvor man var født, har altid stået som kronen på den store reformtids lovgivning. Det var til minde herom, Frihedsstøtten blev rejst med sin indskrift:

Kongen bød,
stavnsbåndet skal ophøre,
landbolovene gives orden og kraft,
at den frie bonde kan vorde kæk og oplyst,
flittig og god,
hæderlig borger,
lykkelig.

Forordningen betød en fuldstændig omordning af udskrivningsvæsenet, så at godsejerne ikke mere havde nogen indflydelse på, hvem der skulle være soldater.

51. *Kort over Skærup by, Holmans herred, Vejle amt, ca. 1750*
(Topografica).

Kortet er udarbejdet af major Moldrup til gården Brandtlund, som ses østligst i kortet, dvs. til venstre, idet nord er nedad, sådan som det ofte er tilfældet på gamle kort.

Kortet er led i en plan til udskiftning af byens jorder. Planen mislykkedes, men er et vidnesbyrd om den tidlige interesse for udskiftningssagen (om udskiftning se tekst til nr. 48).

52. *Fædrelandet 1. årgang, 6. aug. 1840.*

Den kendte nationalliberale avis begyndte at udkomme i 1840. Som udgivere stod flere af de senere berømte nationalliberale politikere, bemærk f. eks. Orla Lehmann og D. G. Monrad. Balthazar Christensen blev en af Bondevennernes (senere Venstres) førere, og artiklen her handler netop om et emne, som blev et vigtigt punkt på Bondevennernes program: forbedring af husmændenes, specielt fæstehusmændenes kår. Under de store landboreformer var husmændene i høj grad blevet ladt i stikken, og reformer var stærkt tiltrængte. Bemærk i højre spalte en række eksempler på dels fordelagtige, dels særlig hårde fæstekontrakter.

53. *Begravelsesregning 1837* (Gl. Estrup godsarkiv).

»Regning over Omkostningerne ved Møllesvend Christian Pedersens Begravelse i Auning den 16. Julii 1837.«

Blandt udgiftsposterne bemærker man kisten, som er bestilt i Randers og kostede 4 rigsbankdaler og 1 mark, og længere nede 20 potter brændevin à 18 skilling.

54. *Fattigvæsenetsprotokol 1827–41* (Spentrup-Gassum præstearkiv).

Formanden for de fattigkommissioner, der blev oprettet ved nyordningen af fattigvæsenet i 1803 (jfr. nr. 41) var altid sognepræsten, i dette tilfælde St. St. Blicher, som var præst her 1825–47, og som sammen med de andre kommissionsmedlemmer har underskrevet protokollen. Den her viste *fortegnelsesplan A* indeholder oplysninger om de fattige selv; på de næste sider følger *fortegnelsesplan B* over de sognefolk, der er pålignet fattigskat.

I første rubrik med de fattiges navne, alder og hartkorn er de fattige, således som fattigreglementet af 1803 krævede det, opdelt i 3 klasser efter arten af deres trang. 4. rubrik hedder: »Deres trang, samt årsagen dertil og deres hidtil førte levned.« Om nr. 1 hedder det: »Har været og er endnu afsindig i højeste grad. Forældrene fattige.« Nr. 2: »Yderst enfoldig, dur kun lidt til bondearbejde. Moderen gammel og fattig.« Nr. 3: »Gammel, svag, uden nær slægt – opfører sig nu en del år upåklageligt.« Nr. 8, 9 osv.: »Fattig, har 4 små børn. Flittig og skikkelig.« I 5. rubrik angives, om de fattige selv kan tjene noget. Det almindeligste er, at de kan tjene lidt ved at spinde.

55. *Pas fra 1846* (Aalborg byfogedarkiv).

Passet er udstedt i Sæby for gårdmand Peter Chr. Nielsen af Aså i Dronninglund sogn. Bemærk i signalementet: sprog: dansk (jydsk). I 1846 skulle man altså være forsynet med pas ved rejser i indlandet – dog kun, hvis rejsen gik over vand, og denne sidste pastvang ophævedes i august 1846, så at Peter Nielsen var nær ved at have kunnet spare de 2 mark, som passet er betalt med.

56. *Tingsvidne af Nørre Djurs herreds ting, 27. marts 1503* (Mejlgård godsarkiv).

Allerede i senmiddelalderen fandt der en skriftlig virksomhed sted på de gamle herredsting, ikke således at der blev ført bøger og protokoller, men der var alligevel en tingskriver, som havde til opgave at udfærdige løse dokumenter, især om rettigheder til jordejendom, de såkaldte *tingsvidner*.

Indledningen til det her viste tingsvidne lyder: »Alle mænd, dette brev ser heller hører læse, hilser vi«, og derefter nævnes herredsfogden og 5 beseglingsmænd. Efter dem nævnes velbyrdig mand Søren Juel, som har begæret tingsvidnet, og de 8 dannemænd – kaldet

56. Tingsvidne af Nørre Djurs herreds ting, 27. marts 1503.

stokkemænd, fordi de sad på de 4 planker, der indrammede tingstedet –, som bevidner, »at de, som har boet i Skierbeck og endnu der boer, har haft fri fægning og været under én fæld og fædrift med dem, som har boet i Meyelgordh osv.« En Jacob Lycke har villet »trænge dem deraf«. Tingsvidnet er optaget på midfaste-mandag (=27. marts).

Pergamentet har været forsynet med 6 segl i voks; på et af de bevarrede skimter man i sigilfeltet en plov.

Adelsmand

57. Skøde, dateret 18. jan. 1587 (Mejlgård godsarkiv).

Overdragelsen af fast ejendom foregik oprindelig ved, at afhænderen kastede en jordklump fra ejendommen i hververens kappeskøde (heraf navnet skøde). På Jyske Lovs tid (1241) skulle skødningen

foregå på tinge, og skøder, der er sat på prent, har da også form af tingsvidner (se foran nr. 56). Men allerede i middelalderen kunne en adelsmand dog skøde alene ved brev og segl og gode mænds vidnesbyrd, selv om det først blev lovfæstet 1558. Det er det, der sker her, hvor Knud Brahe til Gudumlund overdrager Grønholt skov og ejendom til Absalon Juel til Mejlgård på Djursland. Overdragelsesformularen er nært beslægtet med den juridiske sprogbrug, som har været anvendt op til nutiden: »... haver solgt, skødet og afhændet og nu med dette mit åbne brev sælger, skøder og afhænder fra mig og mine arvinger...«.

Dette skøde er imidlertid blevet tinglyst, dvs. kundgjort offentligt på tinge, nemlig på Viborg landsting. Nederst står: Givet og skrevet udi Viborg osv., og skødet er underskrevet af landsdommeren Erik Lange, manu propria, dvs. med egen hånd. I 1622 blev det påbudt, at adelens skøder skulle læses ved landstinget, og man har fra 1624 de fleste af Viborg landstings skøde- og panteprotokoller bevaret. Landstinget ophævedes i 1805, og den nye landsoverret blev – ligesom vore dages landsret – en ren dømmende myndighed, og tinglysningsvæsenet var fra nu af overladt til underretterne.

Under pergamentet hænger 3 laksegl indkapslet i voks.

Ejendomshandelen er sandsynligvis sket i forbindelse med det såkaldte Viborg Snapsting, dengang ugen efter Helligtrekonger, hvor en mængde mennesker fra hele Jylland mødtes i Viborg for at handle med og belåne jysk jordegods.

58. *Fortegnelse over len og lensmænd samt sædegårde og deres ejere i Ribe stift 1609* (Topografica).

Her vises første side af fortegnelsen over Koldinghus len. Lensmand var her 1585–1617 den kendte Caspar Markdanner, efter overleveringen søn af Christian III og en skomagerdatter fra Andst.

Man bemærker en særlig indramning omkring Andst, Brusk, Elbo, Holmans og Jerlev herreder. Ved alle de nævnte hovedgårde står anført: »haffuer Kong. Mat. selff«. Praktisk taget alt adelsgods på Koldingegnen var nemlig opkøbt o. 1580 af Frederik II, der ville skabe en så god kongelig vildtbane som muligt.

Blandt herremændene i Slaugs og Nørvang herreder genkender man flere gamle adelsnavne: Munk, Brahe, Juel, Rosenkrantz m.fl.

59. *Landstingsdom angående Mejlgård 1558* (Mejlgård godsarkiv).

Herregården Mejlgård i det nordlige Djursland tilhørte Niels Markvardsen, der døde i 1560 som den sidste af sin slægt. Ifølge et testamente af 1553 tilfaldt godset hans fætter og adoptiv søn landsdom-

mer (ved landstinget i Viborg) Axel Juul til Villestrup. Han måtte imidlertid føre proces om ejendomsretten med slægten Lykke, men i 1558 fik han landstingets dom på sin retmæssige besiddelse af gården. Det store pergamentbrev, som i over 400 år har været opbevaret i Mejlgård godsarkiv, er en udskrift af den vigtige dom. Det er bekræftet med ikke mindre end 17 segl (de tre mangler nu) beskyttet af små silkeposer. Brevets dato og sted er nævnt i anden linje: »år efter Guds byrd anno 1558 løverdagen næst efter Sct. Scholasticæ virginis dag på Viborg landsting«, dvs. d. 12. februar. I 4. og 5. linje er sagens to parter nævnt: Axel Juel til Villestrup og Ejler Lykke til Torp og Peder Lykke til Skovsbo og søskende.

60. *Legitimationsbrev for Jens Steen Sehested, 11. maj 1676*
(Privatarkiver).

Jens Steen Sehested (ca. 1640–98) var søn af den berømte statsmand Hannibal Sehested; hans moder skal have været en københavnsk borgerdatter. Han gik ikke i faderens fodspor, men døde som en fattig herremand, og det er som digter, hans navn kendes i dag.

I kongebrevet her erklæres han »for ret egte oc adelkone [ægtehu-stru] barn at skulle agtes oc holdes«, og det bevilges ham allernådigst at føre Sehested-navnet og slægtens våben. Dog skal hans våben, til forskel fra Sehestedernes normale våben, udstyres med en gul bjælke, som traverserer våbenfeltet. Dermed markeredes altså alligevel den illegitime herkomst, og det viser sig da også, at slægten inden længe lader bjælken falde bort.

Brevet er egenhændigt underskrevet af Christian V. Gratis har det ikke været. Stemplingen øverst til venstre viser, at det er betalt med 100 rigsdaler. Stempelafgifter var kort forinden blevet indført for at skaffe penge i statskassen.

Underneden hænger en *stamtavle over slægten Sehested*, hvor Jens Steen Sehested er afmærket med rødt.

61. *Udnævnelse af Niels Rosenkrantz v. Holstein til ridder af Dannebrog*
(Privatarkiver).

Dannebrogordenen blev indstiftet i 1671 som et af de midler, der skulle kaste glans over den nye enevældige konge og regering. Ganske uhistorisk forsøgte man iøvrigt den påstand, at der blot var tale om en genoplivelse af en orden, der kunne føres tilbage til 1219.

Der måtte kun være 50 medlemmer, som alle skulle være adelige. Ridderne skulle ved venstre side bære et guldkors, hvidt emaljeret med rød kant og besat med taffelstene, hængende i et bredt, rød-randet hvidt silkebånd over brystet fra højre skulder – heraf den al-

mindelig anvendte betegnelse »Hvid Ridder«. På højre side af brystet skulle man have en sølvbroderet stjerne med et sølvkors med røde kanter med kongens navnetræk og ordet Restitutor (genopretter). Mange af disse ordenstræk genfindes i dette udnævnelsesbrev, som er affattet på latin og dateret Fredensborg den 8. sept. 1778. Den sirlige underskrift: Christian Rex, skyldes altså den sindssyge Christian VII. – I 1808 omdannedes Dannebrogordenen til den form, vi nu kender.

Borger

62. *Varde købstads videbrev 1631* (Varde rådstuearkiv).

Også fra mange købstæder kendes videbreve (smlgn. nr. 19), og stort set handler de om det samme som landsbyernes, nemlig landbruget. De fleste købstæder var nærmest store landsbyer med ret til ved siden af at drive handel og håndværk. Varde havde således i 1672 kun 569 indbyggere. I enkelte bestemmelser mærkes dog det købstadmæssige, f. eks. § 24: »Skal oc ingen mand ligge møg udi gadene, oc skal hver mand holde vand for dørene oc giøre gadene reine, naar de tilsiges. Hvo deri forsømmelig er, skal bøde 18 sk. til byen«, eller § 29: »Skal der ingen have priveter ud til gader her i Varde, som enten er gang heller agen udi.«

Af indledningen fremgår, at brevet er en fornyelse af en ældre vedtægt fra 1571, og at formålet med reglerne er, at der »kunde erholdis en skickelig oc tilbørlig politi her udi byen«. »Politi« betyder her ro og orden i videste forstand. 16. juni 1631 har byens styrelse kaldt hele borgerskabet sammen på Varde rådhus og ladet videbrevet oplæse og vedtage.

Under brevet, der er skrevet på pergament, hænger Varde bys store segl i silkesnore og kvaster, foruden 24 segl tilhørende borgere, der er nævnt i indledningen; alle segl er i drejede trækapsler.

63. *Placat om et her i Kiøbenhavn opretted Manufactur eller Fabrique af Spansk eller fiint samt graneret Snustobak, saa og om Toldens Forhøielse paa ald saadant Snustobak som andensteds fra udi Danmark indføris* (Horsens rådstuearkiv).

Den kongelige plakater er et typisk eksempel på merkantilismens forsøg på at fremelske en hjemlig industri ved hjælp af monopoler og toldbeskyttelse. Det er her en udlænding, Descorbiac Lavalese, der

får tildelt privilegier vedr. snustobaksfabrikationen. Dokumentet er underskrevet af Frederik IV på Frederiksborg slot 5. juli 1717, og med håndskrift er nedenunder tilføjet, at det er læst (offentliggjort) 3. august 1717 dels på Horsens byting, dels på rådstuen.

64. *Kongeligt skødebrev af 1661, 12. juli* (Privatarkiver).

I det smukke pergamentbrev tilskøder kong Frederik III Biskopstoft ved Viborg »til Os Elskelige Claus Christensen Borgmester udi Wiiborrig« (øverst til højre).

Claus Skriver, som han almindeligvis kaldes, havde været slotsskriver på Hald, men havde iøvrigt tjent sig en formue som købmand og jordbesidder. Fra 1659 til sin død i 1671 var han borgmester i Viborg. Claus Skriver hørte til de mange, som kongen var kommet i gæld til efter de forarmende svenskekrige 1657–60. I 1661 var hans tilgodehavende vokset til 1500 rdl., og han bad nu kongen, om han som betaling måtte få det stykke af Viborg bymark, der hørte til Hald slots ladegård, og som hed Biskopstoft; det drejede sig om det bedste stykke af bymarken, beregnet til 40 tdr. hartkorn, som omfattede omtrent det nuværende kirkegårds- og kaserneterræn med eksercerpladsen. Området havde tilhørt Viborg-bispen, men da bispegodset ved reformationen var blevet inddraget, var det sammen med Hald overgået til Kronen. Claus Skriver havde kongens bevågenhed – han havde været en af de mere betroede mænd på stændermødet i 1660, der førte frem til enevælden, – og som skødet dokumenterer, lykkedes det ham at få kongen til at gå ind på forslaget, dog på den betingelse, at han samtidig overdrog kongen 4 bøndergårde.

Transaktionen skabte naturligvis stor fortrydelse og misundelse i staden.

Claus Christensen havde 16 børn, som førte efternavnet Reenberg. Kendtest er digteren, landsdommer Thøger Reenberg.

65. *Forskellige dokumenter vedr. Aalborg købstad* (Aalborg rådstuearkiv).

Originaldokumentet øverst til højre lyder: »Anno 1734 den 9 Martii blev denne Dom exsequeret over Delinquenten Karen Jørgensdaatter saaledes at hun om formiddagen Klokken halfgaaen Nie ved Skarp-richter Jørgen Brøchner blev halshugen med et Sverd paa det der anordnede exequitionssted uden for Vesterport.«

Undertegnet af 2 præster, 2 borgmestre og 2 rådmænd.

Af forhørene i byfogdens justitsprotokol fremgår det, at pigen er dømt for barnefødsel i dølgsmål, og straffen blev fastsat i overensstemmelse med Christian den Femtes Danske Lov af 1683, 6. bog, 6. kapitel, artikel 7 og 8 (affotograferede sider efter originaludgaven).

Dommen blev appelleret til rådstueretten (for enkelte købstæder trådte denne i landstingets sted, jfr. nr. 16), og til venstre ses sagens afslutning fotograferet efter Aalborg rådstuebog. Pigen opnår her den formildelse, at sværdet erstatter øksen, og at hendes hoved ikke skal sættes på stage. Hun erklærede, »at hun meget vel var fornøjet« med rådstuedommen!

Forklaringen er den, at den ændrede henrettelsesform lod hende beholde æren og først og fremmest tillod hende at blive begravet på en kirkegård i indviet jord. I kirkebogen er dog kun hendes lille barns begravelse optegnet.

På kortet fra 1847 over Aalborg findes Vesterport, der førte ud til retterstedet, ved nr. 1.

66. *Spisekort fra Wilhelm Th. Ferrinis restaurant 2. juli 1841.*
Spisekortets priser er anført i rigsdaler, mark og skilling, som var gældende mønt, indtil møntreformen i 1873 indførte kroner og øre. 1 rigsdaler deltes i 6 mark, 1 mark i 16 skilling.
En forestilling om tidens restaurationspriser kan man få ved at anvende den omregning, som blev brugt ved reformen i 1873, nemlig 1 rigsdaler = 2 kr., 1 mark = 33 $\frac{1}{3}$ øre.
67. *Prøjsisk rejsepas (Aalborg byfogedarkiv).*
Passet er udstedt i Berlin 7. aug. 1800 for »den Kaufmann Wilhelm Albert Jahn«, født i Berlin, 41 år gl., og gælder for en rejse over Stettin til København. Gyldigheden er 1 år.
Af en eller anden grund er passet havnet hos byfogden i Aalborg.
68. *Dokument til politiprotokollen 1791 (Viborg byfogedarkiv).*
Skrivelsen er en klage indgivet 10. nov. 1791 til rådmand og byfoged Wissing i Viborg af Kirsten Eriksdatter. Første del lyder: »Da ieg den 5te Nov. af min Hosbonde Hr. Borck saavel som Af hans Kone er Blevet saa ilde og ulovlig Behandlet med Skiælds-Ord – Hug og Slag – saa ieg maatte raabe om Hielp, – thi først Kneb hr. Borck mig i Næsen at ieg var nær Qvalt –, saa Slog Madm mig i Andsigtet og gav mig et Ørefigen efter det andet og saa holt hun mig tilsidst, og han Bankede mig og alt dette skete fordj ieg ikke var vognet tidlig nock. –«
I selve politiprotokollen kan sagens videre forløb følges med en længere række forhør og vidneafhøringer, der kaster lys over dagliglivet i den lille provinsby.
69. *Kongebrev til købstaden Vejle, 1545, 8. april (Vejle rådstuearkiv).*
Brevet er rettet til borgerne i »wore Kiøbstedt Wedell«. De har været meget uhørsomme over for borgmester og råd, og kongen byder

dem nu strengt at være »hørige og lydige, følgagtige og biistandige«. Brevet er dateret: Koldinghus onsdagen næst efter påskedag MDXLV (=8. april 1545).

Fra 1545–1549 var Kolding residensstad, og riget regeredes fra Koldinghus. Her fandtes det kgl. kancelli, både det tyske og danske, hvorfra denne skrivelse er udgået, og også »kancellikisterne« med rigets vigtigste breve førtes hertil.

70– *Svendebreve for Christen Andersen Nygaard og Niels Nygaard*

71. (Privatarkiver).

De to fornemt udstyrede svendebreve er begge udfærdiget på tysk. Chr. Andersen Nygaards er udstedt 23. april 1739 af Peter Timmermann, oldermand for bødker- og vinhandlerlavet i København, efter 3 års læretid. Niels Nygaards svendebrev som farver er dateret Helsingør d. 24. februar 1740 (fire års læretid 1735–39). Om dem begge står anført, at de er født i Århus; i Christen Andersens brev står desuden forældrene nævnt. Århus domsogns kirkebog viser, at de er brødre, født 4. marts 1718 og 3. juni 1720. Chr. Andersen Nygaard fik i 1742 borgerskab som købmand i Viborg, hvor han begyndte forretning som vinhandler i en ejendom på hjørnet af Nytorv og Vestergade. 1750 valgtes han til eligeret borger, og fra 1751 til sin død 31. marts 1753 ejede han den såkaldte »Morvilles gård« i Sct. Mogensgade.

Bemærk de usædvanlig vel bevarede farver, særlig i tegningen af farverpressen med ildsted under. Af en lille signatur i de store initialer fremgår det, at begge brevene er tegnede og skrevne af Hermann Thiel i København.

72. *Opslag fra købmand J. Cohn, København.*

Tryksagen stammer fra sidste halvdel af forrige århundrede og har ligget i byfogedarkivet i Aalborg. Det drejer sig om en københavnsk handlende, der ved et marked på Budolfi plads i Aalborg agter at åbne en butik med forskellige finere varer, man bemærker f. eks. skønhedsmidlerne (bl. a. til hårfarvning) og »Cabinetscigarerne«, der også egner sig som damecigarer.

73. *Protokol fra Horsens over priser på fødemidler 1773–1806*
(Horsens rådstuearkiv).

På de opslåede sider er anført priserne på korn og forskellige fødevarer fra januar til august 1782, som byens øvrighed har ført kontrol med.

I den ene kolonne anføres priserne pr. tønne for hvede, rug, byg, havre, ærter, bønner, boghvede – angivet i rigsdaler, mark og skil-

ling. I den anden for fersk kød og røget flæsk pr. pd., smør pr. tøn-
de, ost pr. skippund (=20 lispund à 16 skålpund) og tallig (=talg)
pr. pd.

Alt i alt synes priserne at ligge højest i sommertiden, 1 td. smør ko-
ster f. eks. i januar 25 rdl., men er i juni kommet op på 32 rdl.

74. *Kongebrev til Ringkøbing købstad, 8. juni 1608*

(Ringkøbing rådstuearkiv).

I brevet tager Christian IV »Vor købstad Ringkøbing med Os elske-
lige borgmestre, rådmænd og menige borgere« under sin beskyttelse
og stadfæster alle gamle friheder og privilegier, som byen har fået af
hans salig forfædre i tidligere tider. Det ældste bevarede privilegie-
brev for Ringkøbing er udstedt i 1443 af Christoffer af Bayern.

I nederste linje læses: »Givet på Vort slot København den 8. juni
Anno 1608.«

Præst og lærer

75. *Frederik II's brev på en gård i Låstrup til præstegård*

(Viborg bispearkiv).

Det hedder i brevet, at fru Dorethe Nielsdatter til Mejlgård, Niels
Markvardsens efterleverske, »for nogen thid siiden haffuer vundit
herligheden aff en kirckegaard i Lostrup som presten udi bode saa
att ther nu ingen prestegaard findis i samme sogn.« Lensmanden på
Hald slot har derfor på kongens befaling udlagt en gård i Låstrup
(Rinds herred) til præstegård. Præstegården ligger den dag i dag her,
selv om Skals by i annekssognet nu er meget større.

Brevet er dateret Odense den 5. juni 1578.

76. *Christian IV stadfæster gejstlighedens privilegier* (Viborg bispearkiv).

Christian IV's første barn, der hed Frederik, var født i 1599, men
døde som spæd. Den næste søn fødtes 10. april 1603 og blev opkaldt
efter faderen; det gjaldt nu om at sikre ham tronen, og kongen fik
også rigsrådet og stænderne til allerede i maj 1608 på en herredag i
København at vælge ham til tronfølger. Som tak udstedte kongen
breve, hvori han på sønnens vegne lovede, at stændernes »statutter,
friheder og privilegier« skulle blive overholdt.

Her er i Viborg bispearkiv bevaret privilegiebrev for gejstligheden,
hvortil Universitetet regnedes. Brevet er dateret København 25. maj
1608.

Prins Christian døde iøvrigt i 1647 – et år før faderen – ødelagt af
et udsvævende liv.

77. *Hoven sogns kontramministerialbog 1856. Fotografi.*
Se under nr. 2.
78. *Århus Vor Frue sogns kontramministerialbog 1903. Fotografi.*
Se under nr. 2.
79. *Anmærkningsbog 1848–49 (Aalborg katedralskoles arkiv).*
Bemærk anmærkningen 13. dec. 1846: »Der er spyttet i Lysesaxene; Herskind forsikrer kun at have spyttet i den ene. Korporlig afstraffet.« – 31. jan. 1847: »Green vistes ud, da hans Sidemand for Stank ej kunde udholde hans Nærhed.«
80. *Michael Saxe: Gudelig Spørgsmaals-Bog.*
Forfattet 1593, fra det tyske sprog oversat på dansk 1601 ved Halvord Gunnersøn, skolemester udi Oslo. Trykt hos A. H. Godiche i København 1758.
Særlig karakteristisk er § 9: »Hvad fordriver Børns Daarlighed? Et skarpt Riis...«. I § 10 hedder det bl. a.: »Hvad forderve Børn meest? Forældrenes Kiælenhed og Blødhed... Opdæg dit Barn og det skal forskrekke dig, leeg med det, og det skal bedrøve dig.«
81. *Characteerbog for Disciplen Hans Christian Mygind den 1. januar 1852 (Viborg katedralskoles arkiv).*
Karakterbogen er kun ført for året 1852, man kan så gøre sig sine tanker om, hvorfor den aldrig er blevet afhentet, men er blevet liggende i skolens arkiv.
82. *Tegning til skolebygning på landet (Sebberkloster godsarkiv).*
Tegningen er udført 1831 efter en mønsterplan for landsbyskoler udsendt af Danske Kancelli til alle provster. Det var dengang gejstligheden, der havde den lokale ledelse af skolevæsenet.
83. *Undervisningstabel for Randlev skole for sommerhalvåret 1815 (Randlev-Bjergager præstearkiv).*
Tabellen er udarbejdet af St. St. Blichers fader, sognepræst Niels Blicher til Randlev og Bjergager. Undervisningen omfatter alene læsning, skrivning, regning og religion. I anmærkningsrubrikken under d) står: »Med Undervisning i Historie, Geographie, Stiløvelser m. m. vil man for det første lade det beroe.«
84. *Liste over konfirmations-examen i Dyngby den 7. april 1847 (Randlev-Bjergager præstearkiv).*
Det fremgår af skemaet, at konfirmanderne både har haft læsning, regning og skrivning hos præsten. En enkelt er 18 år gammel, men betegnes også i anmærkningsrubrikken som »meget indskrænket«. Konfirmanderne var dog i det hele taget ældre i gamle dage.

Glimt fra danmarkshistorien

Mellem Landsarkivets utallige dokumenter kan der også findes ting, som direkte bringer begivenheder og skikkelser i erindring, der huskes fra skolens historietimer. Med Karl Gustav-krigene 1657–60 og krigen i 1864 som yderpunkter vil man her støde på navne som Wrangel, Kongeloven, Griffenfeldt, Anna Sophie Reventlow og Struensee m. fl.

Men stort set er det dog kun kuriositeter. De centrale dokumenter, som kaster lys over righistorien, må – som nævnt – søges i Rigsarkivet på Slotsholmen i København.

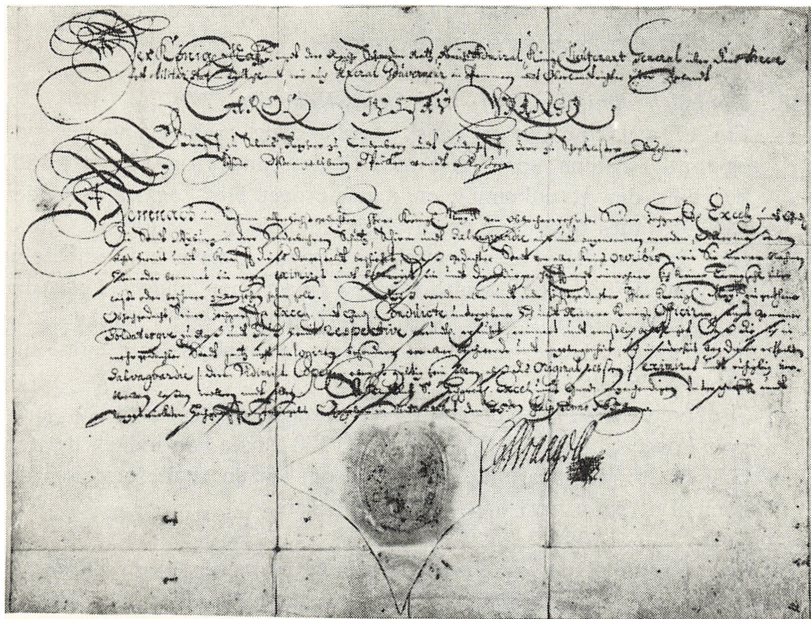
85. *Sauvegardebrev for Viborg købstad 1658* (Viborg rådstuearkiv).

1600-tallet blev en streng tid for det danske samfund. Krig og besættelse blev befolkningen – og ikke mindst den jyske – fortrolig med allerede i 1627 (se under nr. 3), igen under Torstenssonkrigen i 1643 (se nr. 8) og endelig under Karl Gustav-krigene 1657–60.

Udplyndring og brandskatning lod sig ikke afværge i første omgang, men på længere sigt kunne de såkaldte sauvegarder yde en vis beskyttelse mod vold og plyndring. Systemet bestod i, at en højtstående officer udstedte et højtideligt beskyttelsesbrev, og at der blev afgivet en sauvegarde, som for en købstads vedkommende bestod af en officer med et antal menige under sig. Viborg opnåede sauvegardebrev flere gange. Brevet her er fra 1658, dateret i Middelfart den 25. juli. Det ejendommelige er, at Roskildefreden, der var sluttet den 26. februar, endnu da var i kraft, den blev først brudt ved Karl X Gustavs landgang i Korsør den 7. august. Dokumentet er egenhændigt underskrevet af den svenske rigsmarsk og rigsadmiral Carl Gustav Wrangel (mens brevet er skrevet med en typisk tysk skriverhånd). »*Die Stadt Wyburg*« er nævnt i hovedteksten i 2. linjes begyndelse. Naturligvis kostede et sådant beskyttelsesbrev dyre penge, men vi ved ikke, hvor meget Viborg måtte punge ud med. Til orientering kan nævnes, at Næstved i august 1658 fik en sauvegarde, som kostede byen ialt 1.200 rigsdaler.

86. *Kongeloven 1665*.

Kongeloven – Lex Regia – var Danmarks grundlov fra 1665 til 1849 og forøvrigt den forfatningslov i verden, som mest eftertrykkeligt slog den enevældige styreform fast (se lovens § II). Udformningen af loven skyldes kongens kammersekretær Peder Schumacher, den senere rigskansler Griffenfeldt. I original findes den i to eksempla-

85. Sauvegardebrev for Viborg købstad 1658.

rer, begge skrevet med Schumachers hånd, og forvares nu i Rigsarkivet og på Rosenborg. Rigsarkivets eksemplar er det pragtfuldeste, og det er det, som med sine rige randdekorationer blev lagt til grund for den første trykte udgave af loven, som Fr. Rostgaard forestod i 1709. Først i dette år blev loven offentliggjort.

Landsarkivets eksemplar af 1709-udgaven har ligget i Viborg bispearkiv.

87. *Dagbog fra 1676* (Håndskriftsamlingen).

Dagbogen er kun bevaret i et brudstykke og af ukendt oprindelse, men synes ført af en gejstlig mand bosat i Odense. Den indeholder fortrinsvis notater om dansk og europæisk politik, som i 1676 mest var bestemt af den skånske krig og den hollandske hævnkrig mellem Frankrig og Holland.

Som bekendt var det det politiske spil omkring den skånske krig, der førte til den berømte statsmand Peder Griffenfeldts fald, og lidt under midten på venstre side læses: »11. marts løverdagen før Dominica Judica om formiddagen blev rigskansler, greve Griffenfeld tagen i arrest og ført af slottet og på kongens bibliotek. Derfra om efter-

middagen ud i Kastelet. Samme dag og Colonel Fog tagen og ført i det blå tårn med videre derpå fulgte.»

88. *Königlich dänisches Hof- und Staats-Kalender 1770.*

Fra 1734 udkom der en dansk statshåndbog, men den var på tysk og trykt i Altona, som hørte med til det danske rige. Først i 1801 begyndte der at udkomme en dansksproget Hof- og statskalender. Den udsendes fortsat og er en vigtig administrativ håndbog.

Her vises en del af den enevældige konges enorme hofhusholdning for året 1770. I højre spalte foroven finder man under »Leib- und Hof-Medici« *Herr Johann Friederich Struensee*, den tyske læge, der nåede at blive landets næsten almægtige statsminister, men endte sine dage på skafottet.

Struensee var i 1769 kommet til København sammen med den sindsyge konge Christian VII. Allerede i 1770 havde han indledt det forhold til dronning Caroline Mathilde, som var en af de forseelser, der kom til at koste ham hans hals 2 år senere.

89. *Charte over Waar og Horns-Gaards Enemærcher med det der til nest ved liggende Bønder Godset samt Lym-Fiordens Segel dyb og Situation* (Kortsamlingen).

Kortet er et af de smukkeste og ejendommeligste i Landsarkivets kortsamling. Det viser en del af det nordlige Himmerland. Man orienterer sig lettest ved at finde Nibe med Sebbersund i øst og Øland i nord (nr. 96–97).

De to herregårdes egen jord findes inden for en indramning bestående af prikker med gul kant, og hertil svarer navnekolonnen yderst til venstre. Udenom ligger det tilhørende bøndergods, som er specificeret i kolonnen med overskriften: »Declaration over Waar Bøndergodset«. Man vil her finde mange morsomme gamle navne på marker m. v., som nu forlængst er gået i glemmebogen.

Syd på ligger et stort område farvet med lilla prikker. Det er hede-strækninger, der ligger som fælles »Føe-drift mellem adskillige proprietærer«, altså en slags overdrev.

Kortet er ikke dateret, men må stamme fra tiden før den store reformtid i 1700-tallet.

90. *Kort over det Dronningborgske rytterdistrikt ca. 1722* (Kortsamlingen).

Blandt enevældens mange reformer var også en nyordning af rytteriet. Allerede i 1670 var man gået over til fortrinsvis at udskrive rytterne blandt krongodsets bønder. 1715–20 samledes ryttergodserne

i rytterdistrikter om kronens større gårde, et for hvert af de 12 regimenter, idet kongen så vidt muligt opkøbte al ejendom i rytterdistriktet. Det var i de samme områder, Frederik IV 1721–27 oprettede 240 såkaldte rytterskoler.

1720–23 udførte kaptajn Abraham Christian Willars en kortlægning af de nye rytterdistrikter, et karakteristisk og nydeligt eksempel på 1700-tallets kortarbejde. De fleste af hans kort er anonyme og opbevares på Det kgl. Bibliotek. De har været benyttet af Erik Pontoppidan ved udarbejdelsen af kortene til hans berømte topografiske værk Danske Atlas.

Kortet her svarer ret nøje til Det kgl. Biblioteks eksemplar og er kopieret efter dette, måske af Willars selv. Det er forbavsende pålideligt, og f. eks. er grundtrækkene i de små kirkebilleder rigtige.

Navnet Dronningborg stammer fra det kongelige slot, som Christian III byggede o. 1550 af Randers gamle Gråbrødre kloster og opkaldte efter sin dronning Dorothea. Det forsvandt i 1700-tallet. Rytterdistriktet blev nedlagt i 1765, da staten manglede penge og ved auktion solgte de fleste gårde til deres beboere.

91. *Skillingsvise.*

Skillingsviser kaldes også flyvebladviser og var udbredt i Danmark fra begyndelsen af 1700-tallet til begyndelsen af vort århundrede. Ofte kom de i meget store oplag og udbredtes i almuebefolkningen, før det blev almindeligt at abonnere på ugeblade o. lign.

Skillingsviserne kunne have et aktuelt indhold – ulykkelige hændelser og store begivenheder som f. eks. Struensees fald, de slesvigske krige, Christiansborg slots brand kaldte en strøm af blade frem – men mange var blot til almindelig underholdning og uden nogen speciel baggrund; det gælder også den her viste sørgelige vise om den smukke Jette og hendes friere – degnen (det store billede), fogden og skærsanten (sergenten).

Viserne var anonyme, og om visen her oplyses også kun, at den er trykt og fås hos Th. Petersen i Hjørring. Men da der ved midten af forrige århundrede boede en forfatter, bogtrykker og boghandler Thøger Petersen i Strømgade i Hjørring, gætter man næppe forkert ved at antage, at han også selv har lavet digterværket.

92. *Portoverskrift fra Skærup, Holmans herred, Vejle amt (Topografica).*

Under en maskerade på Koldinghus i 1711 forelskede kong Frederik IV sig heftigt i en smuk, attenårig adelsdame, Anna Sophie Reventlow. Året efter bortførte kongen hende fra Clausholm slot ved Randers og lod sig vie til hende til venstre hånd. Så snart dronning

Louise var død i 1721, blev han viet til hende til højre hånd, og hun blev kronet til dronning – Danmarks eneste ikke-fyrstelige dronning. Ved Frederik IV's død i 1730 blev hun sendt tilbage til Clausholm i en slags forvisning. Her døde hun 7. jan. 1743. Hendes lig henstod på Clausholm, indtil det efter bisættelsen den 5. marts i slotskapellet med store æresbevisninger blev ført gennem landet til Roskilde, hvor det blev hensat i Trollernes kapel i domkirken.

Indskriften her har siddet over Ditlev Markussens gård i Skærup på landevejen mellem Vejle og Fredericia. Den lyder således: »Da Mand Skrev Sytten Hundrede og Fyrretyve med og tre I Maanet Martij ottende, Et Kongelig Liig var her at see Een Kronet Dronning Anna Sophie På Clausholm døde, da Hendes Liig Her under om Natten Hvilte Sig. Stor Ære det var for Schierup og Mig. Detlew Marckusen.«

93. *Opråb fra general Prittwitz 29. april 1849.*

Under den slesvigske treårskrig var der våbenstilstand fra den 26. aug. 1848 til 26. marts 1849, men i april 1849 trængte fjenden igen nord på gennem Sønderjylland. Efter slaget ved Kolding den 23. april kunne tyskerne påny betræde nørrejysk jord.

Det er i denne situation, at opråbet er udfærdiget af chefen for de tyske rigstropper, den preussiske generaløjtnant Prittwitz. Den danske oversættelse er sine steder noget primitiv. Det danske trumfkort i krigen var den stærkere flåde, som kunne gennemføre en blokade af den tyske kyst, sådan som det også fremgår af opråbet.

94. *Gavebrev af 3. dec. 1389 (Aalborg bispearkiv).*

Det lille pergamentbrev med oprindelig fire segl er Landsarkivets ældste originale dokument. Nederst står der: »Datum Anno Domini M^oC^oC^oLXXX^o nono, feria sexta post festum beati andree apostoli«, dvs.: I det Herrens år 1389 fredagen efter Sct. Andreas Apostels dag (=3. dec. 1389).

I brevet skænker hr. Christen Munk til Kovstrup i Sønderhå sogn, Hassing herred, sin gård Østergård i Sønderhå til »præstebordet« (ad mensam sacerdotis – 5. linje), altså til underhold for præsten, som til gengæld hver uge skal læse sjælemesser i kirken. På lignende vilkår fik den katolske kirke efterhånden rådighed over et mægtigt jordegods – omkring 1/3 af landets jord – i tiden frem til den lutherske reformation i 1536.

Bag på har sognepræsten i 1698 skrevet en oversættelse til dansk, og der står også noteret, at det har været fremvist på Hassing herreds ting i 1680. I mange hundrede år blev brevet med omhu gemt i præstegården, men kom o. 1800 til bispens arkiv i Aalborg.

95. *Kongens løsen til den danske hær 27. marts 1848.*
 Martsdage i 1848, da treårskrigen brød ud, indtager en ganske særlig plads i danmarkshistorien.
 For den nye konge, Frederik den Syvendes folkeyndest fik begivenhederne stor betydning, og kongen forstod også at spille sin rolle godt. Den 27. marts afmarcherede de første tropper fra København. Kongen tog afsked med soldaterne på Rosenborg Exercerplads og udtalte ved den lejlighed de ord, som senere blev trykt og uddelt som proklamation til hele hæren.
96. *Flyveblad fra 1848.*
 De to »Augustenborgere«, hertug Chr. Carl Frederik August og hans broder, Frederik Emil August (Prinsen af Nør), havde i årene før 1848 drevet en stærk agitation for deres påståede arveret til hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Da de begge kom med i oprørsbevægelsen i foråret 1848 – det var således Prinsen af Nør, der den 24. marts overrumplede fæstningen Rendsborg – voksede der en voldsom forbitrelse frem imod dem i Danmark, som bl. a. gav sig udslag i talrige smædeskrifter o. lign. Hertugen af Augustenborg til venstre i civilt tøj, Prinsen af Nør i uniform – i krigens første uger havde han overkommandoen over oprørshæren. Begge blev i 1851 landsforvist.
97. *Tidende for forhandlingerne ved provinsialstænderne 12. april 1836.*
 Den 15. maj 1834 udstedtes de forordninger, der indførte rådgivende stænderforsamlinger i Danmark, den ene i Roskilde, den anden i Viborg.
 Den første nørrejske stænderforsamling trådte sammen den 11. april 1836 i Viborg i det senere nedrevne »stænderhus« eller »domhus« nord for domkirken. Her samledes de deputerede og gik i procession til kirken, hvor biskop N. E. Øllgaard prædikede. Efter gudstjenesten vendte man tilbage til stændersalen, og under højtidelig spænding åbnedes det første møde, hvor professor J. F. Schouw enstemmigt blev valgt til præsident.
 Forsamlingen havde 55 medlemmer, 7 var kongevalgte, købstæderne repræsenteredes af 14 deputerede, de komplette sædegårde af 12 og de mindre landejendomsbesiddere af 22. For at have valgret og være valgbar skulle man eje (eller fæste) hus eller gård af en vis værdi.
 Den berømte jurist A. S. Ørsted blev kgl. kommissarius og boede i foråret og sommeren 1836 i Viborg i en lejlighed i Mogensgade. Under hans ophold blev der foranstaltet et fakkeltog til ære for »kongens og folkets ven«.

Extraordinaire Relation, København d. 6. marts 1722.

I 1600-tallet begyndte de første små, tysksprogede aviser at udkomme i København. Den første danske avis blev udgivet fra 1666 og nogle år frem af Anders Bording, senere dukkede flere andre op.

»Extraordinaire Relation«, som også kom i en tysk udgave, blev udgivet af kgl. bogtrykker Joachim Wielandt og udkom to gange om ugen i det lille oktav-format. En gang månedlig kom der desuden en udgave i kvart-format. Abonnementsprisen var for begge 3 rigsdaler årligt.

Her indledes med en meddelelse om Højesterets åbning; derefter følger en lang række udenrigske nyheder, og under »Avertissements« omtales til sidst to københavnske ejendomme, som skal sælges ved auktion.

Ringkøbing amtstidende 2. juli 1849.

Artiklen på forsiden handler om det så brændende slesvigske spørgsmål. Bl. a. nævnes tanken om Slesvigs deling.

Aalborgske Jyske Efterretninger 11. juli 1788.

Det lille blad er forløberen for den store provinsavis Aalborg Stiftstidende. Her omtales det røre i Europa, som krigen med tyrkerne har forårsaget.

98. *Telegram fra 1864 (Privatarkiver).*

Den anden slesvigske krig udbrød den 1. februar 1864, og den 5.–6. februar foregik det berømte tilbagetog fra Dannevirke, hvorved hovedstyrken af den danske hær lagde sig fast i Dybbølstillingen. Hele den jyske halvø blev i virkeligheden lagt blot for fjenden.

Telegrammet her er indleveret i Kolding den 12. februar kl. 9,30 og melder om de preussiske troppers fremrykning nordpå.

Påskriften lyder: Modtaget på Lille Rosenborg pr. fodpost den 13. februar eftm. kl. 7,30. Frede L. Tauber.

99. *Opråb fra general Moltke.*

Da Danmark i januar 1801 indgik i det andet væbnede neutralitetsforbund sammen med Rusland og Sverige betød det krig med England. Som kommanderende general i Nørrejylland udfoldede den dygtige og vellidte A. L. Moltke en meget energisk virksomhed for at sikre, at Jylland ikke blev krigsskuesplads, ikke mindst med hensyn til landeværnet.

I opråbet her drejer det sig om at få dannet et jægerkorps, ved at de jyske herremænd hver stiller en bevæbnet jæger. Det er dateret 30.

marts 1801; tre dage senere, skærtorsdag d. 2. april, fandt det berømte slag på Rheden sted, som tvang Danmark ud af neutralitetsforbundet.

100. *En meget skiøn og christelig Huus-Velsignelse, hvo som dette Blad haver i sit Huus og lever derefter, hannem lykkes alting vel. Herrens Velsignelse gjør riig uden Møje.*

Bladet indeholder en overflod af salmevers, bibelsprog m. m. Til venstre er der endda blevet plads til en from legende.

Det har utvivlsomt været beregnet til at indramme og hænge på væggen i et gudfrygtigt hjem.

Bladet er trykt i Viborg og stammer fra 1700-tallets første halvdel, pietismens glanstid.

101. *Trykt bekendtgørelse 22. sept. 1864 og krigsskadesopgørelse 1865* (Viborg amts arkiv).

Fra den 20. juli 1864 var der våbenhvile mellem Danmark og de tyske magter. Men hele Jylland var besat, og det tyske tryk på befolkningen blev stadig hårdere med udskrivninger og allehånde fordringer, idet formålet var at tvinge Danmark til at fremskynde fredsforhandlingerne; først den 30. okt. blev freden undertegnet i Wien.

Til venstre en *trykt bekendtgørelse* om de tyske troppers forplejning, dateret 22. sept. 1864 og undertegnet af militærguvernøren, den strenge general Vogel von Falkenstein.

Til højre et *dokument vedr. krigsskadesopgørelsen* i Asmild-Tapdrup kommune ved Viborg. I venstre spalte meddeler stiftamtmand L. P. Bretton, at alle bevisligheder for de anførte præstationer mangler, »andre end beviste præstationer kunne ikke ventes godtgjorte«. I højre spalte svarer sogneforstanderskabets formand, etatsråd Gottlieb Bruun på Asmildkloster, med at sende enkelte kvitteringer, men føjer så til (understreget med rødt): »Andre bevisligheder kan ikke skaffes, da det ligger i sagens natur, at der i reglen ikke kan skaffes bevis for det fjenden røver, ødelægger eller rekvirerer uden tilståelse, og det ville derfor være en stor ubillighed, om der ingen erstatning skulle gives for slige tab, der dog er krigsskade lige så godt som den, der kan bevises.«

Trykt hos F. V. Backhausens Eftf. Viborg Stiftsbogtrykkeri
Maj 1967

